

PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH, TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA u Bosni i Hercegovini za period 2017–2019. godine

Prijedlog mjera za provedbu Preporuke CM/Rec(2010)5 Odbora ministara_ica Vijeća Evrope državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta

SARAJEVSKI OTVORENI CENTAR
www.soc.ba

Sarajevo, maj 2016.
ISSN: 2303-6079

Sadržaj

Rječnik ključnih pojmova	3
1. Uvod	6
2. Međunarodni i domaći pravni okvir za zaštitu prava LGBTI osoba	8
2.1 Međunarodni pravni okvir	8
2.2 Domaći pravni okvir	17
3. Analiza stanja ravnopravnosti LGBTI osoba u prioritetnim oblastima	22
3.1 Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja	22
3.2 Sloboda udruživanja	25
3.3 Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja	25
3.4 Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života	26
3.5 Zapošljavanje	28
3.6 Obrazovanje	29
3.7 Zdravstvo	30
3.8 Stanovanje	31
3.9 Sport	31
3.10 Pravo na traženje azila	32
3.11 Strukture za zaštitu ljudskih prava	33
3.12 Diskriminacija na višestrukoj osnovi	33
4. Ciljevi i prijedlog mjera za ravnopravnost LGBTI osoba	35
4.1 Ciljevi	35
4.2 Tabelarni pregled prijedloga mjera	36
5. Provedbeni mehanizam, monitoring, evaluacija	45
Literatura	46
O Sarajevskom otvorenom centru	47
Autor_ice	47

Edicija *Human Rights Papers* Sarajevskog otvorenog centra
Broj izdanja: 21

Naslov:	Prijedlog mjera za ravnopravnost lezbejki, gejeva, biseksualnih, transrodnih i interpolnih (LGBTI) osoba u Bosni i Hercegovini za period 2017–2019. godine
Autor_ice i priređivač_ice:	Vladana Vasić, Saša Gavrić, Emina Bošnjak
Lektura:	Sandra Zlotrg
Prevod na engleski:	Aida Spahić
Prelom i dizajn:	Feđa Bobić
Izdavač:	Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba
Za izdavača:	Saša Gavrić

© Sarajevski otvoreni centar

*Analiza predstavlja stanje zaključno sa 31. martom 2016.
Promjene nakon toga nisu uključene u ovu publikaciju.*

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno pismeno informisanje izdavača na mail: office@soc.ba. Publikacija je rezultat rada na ljudskim pravima LGBTI osoba u okviru različitih projekata Sarajevskog otvorenog centra, koje su podržale (prema abecednom redu): Ambasada Kraljevine Nizozemske (MATRA program), Ambasada Kraljevine Norveške, Ambasada Sjedinjenih Američkih Država, Evropska unija (EIDHR), Fond otvoreno društvo BiH, Lezbejska fondacija za pravdu Astraea, Misija Kraljevine Nizozemske pri OSCE-u u Beču, i Švedska međunarodna razvojna agencija (SIDA).

Publikacija je izrađena u okviru projekta koji finansira Evropska unija, uz podršku Lezbejske fondacije za pravdu Astraea i Fonda otvoreno društvo u BiH. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost izdavača i ni na koji način ne odražava stavove donatora.

RJEČNIK KLJUČNIH POJMOVA

BISEKSUALNA OSOBA

Osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe oba spola.

COMING OUT (kaming aut)

Sintagma koja potiče od engleske fraze *coming out of the closet* (izaći iz ormara) već se ustaljeno upotrebljava u značenju javnog i otvorenog istupanja vlastite seksualne orijentacije (kod lezbejki, gejeva i biseksualnih osoba), rodnog identiteta (kod trans osoba) i spolnih karakteristika (kod intersex osoba). Javlja se u dvije ravni: kao samootkrivenje i kao (manje ili više) javna obznana drugima. Coming out (izlazak iz ormara) je od velikog značaja za LGBTI osobe, jer na taj način javno afirmišu sopstveni identitet, što je od velikog značaja za psihološko zdravlje i kvalitet života ove manjinske grupe.

DISKRIMINACIJA

Diskriminacija je svako razlikovanje, isključivanje, ograničavanje i svaki oblik stavljanja u nepovoljan položaj osobe ili grupe osoba po nekoj osnovi. Različite su osnove, odnosno karakteristike po kojima se osoba ili grupa osoba dovodi u nepovoljan položaj. Tako se lezbejke, gejevi i biseksualne osobe mogu diskriminisati na osnovi *seksualne orijentacije*, trans* (između ostalog transrodne i transeksualne osobe) na osnovi *rodnog identiteta* i rodnog izražavanja, a intersex osobe na osnovi *spolnih karakteristika*. Stoga je jako važno da sve tri osnove (seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike) budu prepoznate kroz zakone, kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija.

HOMOFOBIA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasuda prema gej muškarcima i lezbejkama. Manifestuje se kao ubjeđenje u superiornost heteroseksualnosti. To ubjeđenje rađa nasilje prema neheteroseksualnim osobama koje se opravdava uvjerenjem u vlastitu superiornost (i njihovu inferiornost). Nasilje se ogleda u verbalnim i fizičkim napadima, te diskriminaciji.

HOMOSEKSUALNA OSOBA

Ona osoba koju privlače osobe istog spola.

Lezbejka

Žena koju seksualno i/ili emotivno privlače druge žene.

Gay (gej)

Muškarac kojeg seksualno i/ili emotivno privlače drugi muškarci. Može se koristiti i kao pridjev (npr. gej osoba), te se u tom slučaju može odnositi i na muškarce i na žene istospolne orijentacije.

Homoseksualac

Zastarjeli klinički termin za osobe čija je seksualna orijentacija usmjerena prema osobama istog spola, odnosno osoba koju seksualno i/ili emocionalno privlače osobe istog spola. Termin je neprikladan i mnogi gejevi i lezbejke smatraju ga uvredljivim. Korektniji termini su gej (muškarac)/gejevi i lezbejka.

HOMOSEKSUALIZAM

Zastarjeli klinički termin koji se koristio u medicinske svrhe za označavanje istospolne seksualne orijentacije. Smatra se uvredljivim jer implicira da je homoseksualnost bolest koja se treba liječiti. Imajući na umu da je Svjetska zdravstvena organizacija (WHO) 1990. potvrdila da je homoseksualnost, baš kao heteroseksualnost, prirodna varijacija ljudske seksualnosti, ovaj termin se više ne koristi.

INTERSPOLNE OSOBE

Osobe čije *spolne karakteristike*, uključujući hromosome, gonade i genitalije, odstupaju od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Postoje različiti oblici interspolnosti. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. *Interspolne osobe*, kao i muške i ženske osobe, imaju svoju seksualnu orijentaciju i rodni identitet. U prošlosti ove osobe su često puta nazivane hermafroditima, ali se ovaj termin smatra diskriminatornim i medicinski u potpunosti neispravnim.

LGBTI

Sveobuhvatni pojam koji se koristi kako bi se označile lezbejke, gej muškarci, biseksualne, trans*(rodne) i interspolne osobe. Pojam označava heterogenu skupinu koja se obično imenuje akronimom LGBTI u društvenom i političkom aktivizmu.

LGBTTIQ

Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne, transeksualne, interseksualne i queer osobe.

QUEER (kvir)

Queer je ranije u engleskom jeziku korišten kao pogrdan naziv za neheteroseksualne osobe. Ovaj termin su LGBTI osobe zatim preuzele kako bi opisivale same sebe. Neke osobe posebno cijene ovaj termin zato što označava prkos i zato što obuhvata različitost – ne samo gejeva i lezbejki već i biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba, kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van heteropatrijarhalnih normi.

RODNI IDENTITET

Rodni identitet vezuje se za individualno iskustvo i shvatanje vlastitog spola, što može ali ne mora odgovarati spolu dodijeljenom pri rođenju. Rodni identitet se, između ostalog, odnosi na lični doživljaj sopstvenog tijela, odijevanje i način govora. Osobe čiji je rodni identitet u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju se nazivaju *cisrodnim osobama*, a osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju se nazivaju *trans(rodne) osobe*. Transeksualne osobe, kao podgrupa transrodnih osoba, su osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji mu/joj je dodijeljen pri rođenju i koje imaju namjeru da prilagode svoj biološki spol ili su u procesu prilagodbe.

Rodno izražavanje

Vizuelna i spoljna prezentacija svake osobe koja se ogleda kroz odijevanje, odjevne ili tjelesne oznake, frizuru, ponašanje i govor tijela.

SEKSUALNA ORIJENTACIJA

Emocionalna i/ili seksualna privlačnost ili naklonost, koja može biti prema osobama istog i/ili različitog spola/roda. Obično se koristi klasifikacija na *heteroseksualne* (privlačnost prema osobama različitog spola), *homoseksualne* (privlačnost prema osobama istog spola) i *biseksualne* (privlačnost prema osobama istog i različitog spola) osobe. U pravu u Bosni i Hercegovine se često koriste i termini spolna orijentacija, spolno opredjeljenje, seksualno opredjeljenje, seksualne preferencije, spolne preferencije, ali se preporučuje da se koristi termin seksualna orijentacija.

SPOLNE KARAKTERISTIKE

Spolne karakteristike osoba, kao što su hromozomi, gonade i genitalije, znaju odstupati od tipične, binarne podjele na muška i ženska tijela. Osobe se tako po spolu mogu dijeliti na muške, ženske i interspolne. *Interspolne osobe*, stoga, mogu biti diskriminisane ili meta krivičnih djela počinjenih iz mržnje i predrasude zbog njihovih spolnih karakteristika.

TRANSRODNA OSOBA

Termin za osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa spolom koji im je dodijeljen pri rođenju. Transrodnost obuhvata one osobe koje osjećaju, preferiraju ili biraju da predstavljaju sebe drugačije od očekivanih rodni uloga koje im tradicionalno pripadaju na osnovi spola dodijeljenog pri rođenju, bilo kroz način odijevanja, način govora, manirizme, kozmetiku ili modifikacije tijela. Između ostalih, transrodnost se odnosi i na osobe koje se ne identificiraju oznakama muško i žensko, zatim transeksualne osobe, transvestite i cross-dressere. *Transrodni muškarac* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen ženski spol, ali je njegov rodni identitet muški ili se nalazi negdje na spektru maskulinih rodni identiteta. *Transrodna žena* je osoba kojoj je pri rođenju dodijeljen muški spol, ali je njen rodni identitet ženski ili se nalazi negdje na spektru ženskih rodni identiteta.

Transeksualna osoba

Osoba koja ima jasnu želju i namjeru da promijeni/prilagodi svoj spol, kao i osoba koja je djelomično ili potpuno modificirala svoje tijelo (što uključuje fizičku i/ili hormonalnu terapiju i operacije).

TRANSFOBIJA

Iracionalan strah, netolerantnost i predrasuda prema transeksualnim i transrodnim osobama.

ZLOČIN IZ MRŽNJE (krivična djela počinjena iz mržnje)

Odnosi se na krivična djela motivirana predrasudama prema određenoj osobi ili grupi osoba. Zločini iz mržnje uključuju zastrašivanje, prijetnje, oštećenja imovine, zlostavljanje, ubistvo ili bilo koje drugo krivično djelo, kod kojeg je žrtva postala meta napada zbog stvarne ili pretpostavljene seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika, ili je žrtva povezana, pripada, podržava ili je član_ica neke LGBTI grupe.

1. UVOD

Obaveza Bosne i Hercegovine i njenih entiteta, Republike Srpske i Federacije BiH, da izradi detaljan set mjera kojima će unaprijediti poštivanje i zaštitu ljudskih prava lezbejki, gej muškaraca, biseksualnih, transrodnih i interrodnih (LGBTI) osoba proizlazi iz njenih obaveza preuzetih potpisivanjem i ratificiranjem međunarodnih dokumenata, kao i iz članstva u međunarodnim organizacijama. Članstvo u Vijeću Evrope obavezuje je da provodi kako presude Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu tako i preporuke koje Vijeće Evrope upućuje svojim državama članicama.

Najznačajniji dokument u ovom pogledu svakako je **Preporuka CM/Rec(2010)5¹ o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta** koju je 31. marta 2010. godine na 1081. sastanku zamjenika ministara usvojio Odbor ministara Vijeća Evrope i uputio je državama članicama, a kojom se preporučuje vladama zemalja članica da:

- ispituju postojeće zakonske i ostale mjere, drže ih pod revizijom, i prikupljaju i analiziraju relevantne podatke u cilju praćenja i obeštećenja bilo koje direktne ili indirektno diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu;
- obezbijede usvajanje i efikasnu primjenu svih zakonodavnih i drugih mjera u borbi protiv diskriminacije zasnovane na seksualnoj orijentaciji ili rodnom identitetu kako bi se osiguralo poštovanje ljudskih prava lezbejki, gej, biseksualnih i transrodnih osoba, i promovirala tolerantnost prema njima;
- osiguraju da žrtve diskriminacije budu upoznate sa pravom na efikasan pravni lijek kao i da imaju pristup državnim organima, i da mjere borbe protiv diskriminacije uključuju, gdje je potrebno, sankcije za povredu prava i adekvatnu nadoknadu žrtvama diskriminacije;
- države članice treba da se u svojim zakonodavstvima, politikama i praksama rukovode principima i mjerama sadržanim u Dodatku ove Preporuke;
- obezbijede odgovarajuća sredstva i akcije da se ova Preporuka, uključujući i Dodatak, prevedu i distribuiraju što je šire moguće.

Ova Preporuka je prvi pravni dokument koji se na ovako detaljan način bavi diskriminacijom po ovim osnovama i koji pruža konkretne instrumente za njeno otklanjanje, te unapređenje stanja ljudskih prava i položaja LGBTI osoba u jednom društvu. Kao preporuka, ona nije pravno obavezujuća, ali se, kako je već navedeno, svaka mjera definirana njenim **Dodatkom** čvrsto zasniva na postojećim pravno obavezujućim međunarodnim i evropskim dokumentima vezanim za poštovanje ljudskih prava, koje BiH ima obavezu da provodi i poštuje, kao što su Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, Evropska socijalna povelja, Međunarodna konvencija o pravima djeteta, Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima i drugi. Jasno je, dakle, da su država BiH, njeni entiteti Republika Srpska i Federacija BiH i Brčko distrikt BiH dužni da provode glavne elemente definirane ovom Preporukom i njenim Dodatkom. **Dodatkom** ove Preporuke definiraju se prioritetne oblasti, te mjere i aktivnosti koje trebaju biti poduzete u okviru svake od ovih sedam oblasti u cilju otklanjanja neravnopravnosti LGBT osoba u bosanskohercegovačkom društvu. **Prioritetne oblasti definirane ovim Dodatkom podijeljene su u 11 poglavlja:** I. Pravo na život, bezbjednost i zaštitu od nasilja (zločini iz mržnje i govor mržnje); II. Sloboda udruživanja; III. Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja; IV. Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života; V. Zaposlenje; VI.

¹ Tekst preporuke i njen dodatak su dostupni na linkovima:

http://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805cf40a (engleski)

http://www.ombudsman.rodnaravnopravnost.rs/attachments/013_RecCM2010_5_SR.pdf (srpski)

[https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/ve/Preporuka%20CMRec\(2010\)5%20Odbora%20ministara%20ministrice%20dr%C5%B8Eavama%20%C4%8Dlanicama%20o%20mjerama%20za%20suzbijanje%20diskriminacije%20na%20osnovu%20seksualne%20orijentacije%20ili%20rodnog%20identiteta.pdf](https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/ve/Preporuka%20CMRec(2010)5%20Odbora%20ministara%20ministrice%20dr%C5%B8Eavama%20%C4%8Dlanicama%20o%20mjerama%20za%20suzbijanje%20diskriminacije%20na%20osnovu%20seksualne%20orijentacije%20ili%20rodnog%20identiteta.pdf) (hrvatski)

Obrazovanje; VII. Zdravstvo; VIII. Stanovanje; IX. Sport; X. Pravo na azil; XI. Državne strukture za zaštitu ljudskih prava. Predložene mjere i aktivnosti su izvedene i definirane na osnovu navedenih principa, za BiH pravno obavezujućih evropskih i drugih međunarodnih instrumenata i detaljno razrađene u cilju adekvatnog provođenja pojedinačnih preporuka i što lakše primjene u državama članicama.

Prijedlog mjera za ravnopravnost LGBTI osoba u BiH izrađen je u cilju unapređenja društvene i pravne ravnopravnosti LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini, provođenja mjera definiranih ovom Preporukom, ali i dosljedne implementacije Zakona o ravnopravnosti spolova BiH i Zakona o zabrani diskriminacije BiH u pogledu otklanjanja diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika. **Prijedlog mjera izrađen je za period od 2017. do 2019.** godine i predstavlja prijedlog strateškog dokumenta koji sadrži strateške ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti LGBTI osoba u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. Prijedlog mjera predstavlja paket aktivnosti koji bi trebao da se provede u skladu sa ustavnim nadležnostima u Bosni i Hercegovini, na nivou BiH, odnosno entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou, uključujući i Brčko distrikt BiH, uz poštovanje prava LGBTI osoba, te jasno definiranje obaveza i odgovornosti nadležnih institucija na svim nivoima vlasti.

2. МЕЋУНАРОДНИ И ДОМАЋИ ПРАВНИ ОКВИР ЗА ЗАШТИТУ ПРАВА ЛГБТИ ОСОБА

2.1 Међународни правни оквир

Различити међународни правни документи јасно и досљедно обавезују Босну и Херцеговину да ради на унапређењу људских права ЛГБТИ особа. Овдје ћемо кратко представити кључне документе и обавезе које произлазе из истих, истичући нарочито документе Уједињених нација (УН) и Савјета Европе.

УН-ова Универзална декларација о људским правима дајући јаку подршку заштити индивидуалних и политичких права, те принципу недискриминације, иако не директно, ипак забрањује дискриминацију ЛГБТИ особа у погледу уживања личних и политичких права, без обзира гдје се те особе налазиле или чији_е држављани_ке били_е, те је обавезна за све државе свијета, без обзира на политички систем, облик владавине или државно уређење. Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима. Она су обдарена разумом и свијешћу, па једни према другима треба да поступају у духу братства – први је члан Универзалне декларације о људским правима. Принцип недискриминације у погледу уживања права утврђен је већ у другом члану: свакоме припадају сва права и слободе утврђене у овој Декларацији без икакве разлике у погледу расе, боје коже, пола, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног или социјалног поријекла, имовине, рођења или неке друге околности.

УН-ов Међународни пакт о грађанским и политичким правима налази се у Анексу I Устава Босне и Херцеговине и, према томе, његове одредбе су уједно уставне одредбе, што додатно даје на његовом значају у правном систему Босне и Херцеговине. Уз Пакт о грађанским и политичким правима, усвојен је и први Факултативни протокол којим је установљен Комитет за људска права који има задатак да прима и разматра индивидуалне представке од особа које сматрају да им је прекршено неко од права загарантованих у Пакту. Као и у случају Универзалне декларације о људским правима, и Пакт о грађанским и политичким правима у члану 2. уводи принцип недискриминације: “Државе чланице овог Пакта обавезују се да поштују и да јамче права призната у овом Пакту свим појединцима који се налазе на њиховом територију и потпадају под њихову власт без икаквог разликовања, нарочито у погледу расе, боје коже, пола, језика, вјероисповијести, политичког или сваког другог убјеђења, националног или друштвеног поријекла, имовине, рођења или другог статуса.” Такође, Пакт предвиђа и сљедећу обавезу за државе чланице: све су особе једнаке пред законом и имају право, без икакве дискриминације, на једнаку законску заштиту. Закон треба да забрани сваку дискриминацију и да гарантује свим особама једнаку и дјелотворну заштиту против дискриминације било на основу расе, боје коже, пола, језика, вјере, политичког или другог мишљења, националног или друштвеног поријекла, имовине, рода или било које друге околности. Дакле, Пакт не само да је на нивоу права и слобода загарантованих њиме забранио дискриминацију, него је обавезао и државе чланице да на нивоу државних законодавстава забране дискриминацију по разним основама, између осталих и дискриминацију ЛГБТИ особа. Имајући у виду да је Босна и Херцеговина чланица Пакта, она је обавезна да поштује права и слободе без дискриминације, те да своје законодавство мијења у правцу нормативног укидања дискриминације на свим основима.

УН-ов Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима такође се налази у Анексу I Устава Босне и Херцеговине, те представља дио уставних норми. И овај Пакт налаже да се државе чланице овог пакта обавезују да гарантују да ће сва права која су у њему формулисана бити остваривана без икакве дискриминације засноване на раси, боји, полу, језику, политичком

или каквом другом мишљењу, националном или социјалном поријеклу, имовинском стању, рођењу или каквој другој околности. Забрана дискриминације на основу сексуалне оријентације, родног идентитета или полних карактеристика није изричито забрањена Пактом, али се она подводи под друге околности или шире тумачење ријечи пол (посебно када говоримо о родном идентитету). Дакле, брани се дискриминација у погледу уживања права на рад, оснивање и чланство у синдикатима, одређени животни стандард, право на образовање, здравствене услове, учествовање у културном животу и сл. У свом Општем коментару број 20, Комитет за економска, социјална и културна права Уједињених нација објашњава да државе чланице Пакта треба да обезбиједје да сексуална оријентација не буде препрека уживању права предвиђених Пактом, те се и она укључује као забрањени основ дискриминације по основу друге околности.

Комитет за елиминацију свих облика дискриминације над женама у својој **Општој препоруци бр. 28: О основним обавезама држава чланица према члану 2 Конвенције о елиминацији свих облика дискриминације над женама (CEDAW)** потврдио је да је интерсекционалност основни принцип за разумијевање опсега обавеза које за државе чланице произлазе из члана 2. Конвенције. Дискриминација жена на основу пола и рода је нераскидиво повезана са другим факторима који утичу на жене, као што су раса, етницитет, религија или увјерења, здравље, социјални положај, доб, класа, каста, сексуална оријентација и родни идентитет. Државе чланице морају препознати у свом законодавству овакве облике вишеструке дискриминације и њихов заједнички негативни учинак на положај жена, те их забранити и усвојити политике и програме којима ће се обезбиједити сузбијање ових облика дискриминације. **Конвенција о елиминацији свих облика дискриминације над женама** саставни је дио Устава Босне и Херцеговине, те се примјењује директно и има приоритет над домаћим законима.

Декларација о људским правима, сексуалној оријентацији и родном идентитету Генералне скупштине Уједињених нација из 2009. године позива државе да осуде акте насиља и повезаних кршења људских права против особа због њихове сексуалне оријентације и родног идентитета, да спроведу истрагу и починиоце приведу правди, те обезбиједје механизме заштите за особе које раде на дјелима насиља и кршења људских права почињених на основу сексуалне оријентације и родног идентитета.

Резолуције Савјета за људска права Уједињених нација о људским правима, сексуалној оријентацији и родном идентитету, донесене 2011. и 2014. године, позивају се на Универзалну декларацију о људским правима, Међународни пакт о грађанским и политичким правима, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима и друге релевантне међународне документе, те принципе недискриминације и њима Савјет изражава дубоку забринутост због насиља и дискриминације на основу сексуалне оријентације и родног идентитета у свим дијеловима свијета. Стога је затражено од Високог комесара да документује и анализира дискриминационе законе и праксе којима се крше људска права особа због њихове сексуалне оријентације и родног идентитета, те начине на који међународни механизми за заштиту људских права могу помоћи да се спријече кршења.

Од докумената који имају необавезан карактер, свакако се морају издвојити **Џогџакартански принципи** усвојени 2006. године од стране групе експерата, а чији циљ је промовисање имплементација до сада преузетих међународних обавеза у вези са заштитом људских права ЛГБТ особа. Овим принципима предлажу се основни стандарди за заштиту и промоцију пуног уживања свих људских права, без обзира на сексуалну оријентацију и родни идентитет. Неке земље, укључујући Чешку Републику, Данску, Финску, Ирску, Норвешку, Шведску и Швајцарску потврдиле су или су се позвале на Принципе у својим изјавама пред Савјетом за људска права Уједињених нација. Друге земље су потврдиле Принципе на нивоу извршне власти (Њемачка, Низоземска, Шпанија и Велика Британија) или као дио свог законодавства (Белгија).

Универзални периодични преглед (УПП) стања људских права у Босни и Херцеговини извршен је други пут 5. новембра 2014. године на 20. сједници Савјета за људска права УН-а у Женеви, када је БиХ добила 167 препорука од 62 државе. На 29. сједници Савјета за људска права УН-а одржаној 15. јуна 2015. године у Женеви БиХ се званично изјаснила по питању прихватања препорука добивених на сједници Радне групе **УПП-а** у новембру 2014, извијестивши о прихватању 128 и дјелимичном прихватању 38 добивених препорука и о само једној препоруци која је одбијена. Том приликом БиХ је добила следеће препоруке које су од значаја за права ЛГБТИ особа:

- да развије план за људска права којим ће се систематски уредити заштита и промоција свих људских права и пратећи акциони план ове стратегије;
- да развије антидискриминациону стратегију у којој ће бити заступљене и мјере сузбијања маргинализованих група као што су ЛГБТ особе, Роми и особе с инвалидитетом;
- да усклади постојеће законодавство на свим нивоима са Законом о забрани дискриминације у БиХ;
- да имплементира мјере којима ће обезбиједити сузбијање дискриминације на свим основима, а посебно на основу рода, сексуалне оријентације и родног идентитета;
- да истражује, процесуира и ради на сузбијању кривичних дјела почињених из мржње, али и говора мржње, посебно његовог јавног изражавања, укључујући изражавање оваквог говора у политичком животу и образовању;
- да обезбиједи приступ квалитетном и инклузивном образовању припадницима_ама свих маргинализованих група, укључујући Роме, ЛГБТ особе и особе с инвалидитетом;
- да унаприједи прописе који имају за сврху сузбијање и санкционисање позивања на насиље, посебно од стране јавних службеника_ца;
- да јавно и јасно осуди све вербалне и физичке нападе на ЛГБТ заједницу у БиХ и процесуира одговоре;
- да развије стратегију подизања свијести јавности о проблемима и препрекама с којима се ЛГБТ особе у БиХ сусрећу, те да гради толерантнију средину;
- да настави тренинге за полицијско особље у смислу сузбијања кршења људских права ЛГБТ особа, као што је то урађено у Кантону Сарајево, те да сличне тренинге спроводи и за представнике_це правосуђа; и
- да развије транспарентан и инклузиван систем јавних консултација с организацијама цивилног друштва на свим питањима од значаја за људска права (нпр. родна равноправност, права мањина, ратни злочини, инклузивно образовање, дискриминација ЛГБТ особа).

Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода са додатним протоколима има посебно мјесто у правном систему Босне и Херцеговине. Према члану II тачка 2, права и слободе предвиђене у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода и у њеним протоколима директно се примјењују у Босни и Херцеговини. Ови акти имају карактер уставних норми и приоритет над свим другим актима. Босна и Херцеговина, у процесу приступања Савјету Европе, 2002. године је ратификовала Европску конвенцију о људским правима и тиме је прихватила надлежност Европског суда за људска права као овлашћеног тумача Конвенције и свих њених протокола, али и инстанцу надлежну да одлучује о представкама физичких лица, група појединаца_ки или других држава које тврде да су жртве повреде права утврђених Конвенцијом. Европском конвенцијом предвиђено је да се уживање права и слобода предвиђених овом конвенцијом обезбјеђује без дискриминације по било којем основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или друго мишљење, национално или социјално поријекло, веза са неком националном мањином, имовинско стање, рођење или други статус. Ова Конвенција штити следећа права и слободе: право на живот; забрану мучења, нечовјечног и понижавајућег поступања; забрану ропства и принудног рада; право на слободу и безбједност;

право на правично суђење; кажњавање само на основу закона; право на поштовање приватног и породичног живота; слободу мисли, савјести и вјероисповијести; слободу изражавања; слободу окупљања и удруживања; право на склапање брака; право на дјелотворни правни лијек; забрану дискриминације. Протокол 1 штити следећа права: право на мирно уживање имовине; право на образовање; право на слободне изборе; Протокол 4: забрану дужничког ропства; слободу кретања; забрану протјеривања сопствених грађана_ки; забрану колективног протјеривања странаца; Протокол 6: забрану изрицања и извршења смртне казне; Протокол 7: заштиту у поступку протјеривања странаца; право на жалбу у кривичном поступку; право на накнаду за погрешну осуду; право не бити суђен или кажњен два пута у истој правној ствари.

Иако сама Конвенција изричито не наводи сексуалну оријентацију или родни идентитет као забрањене основе дискриминације, забрана дискриминације се подводи под други статус. Овај закључак се не изводи само правилима тумачења, већ и каснијим препорукама Савјета Европе, а посебно праксама Европског суда за људска права. **Европски суд за људска права** је својим пресудама и прогресивним тумачењем Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода снажно утицао на стварање оквира правне заштите ЛГБТ особа. Пракса Европског суда за људска права је у посљедњих тридесет година наметнула важне стандарде, не само у односу на декриминализацију хомосексуалности и укидање различитих доби пристанка на сексуалне односе за хомосексуалне особе у односу на хетеросексуалне односе, већ и у успостављању заштите ЛГБТ особа од насиља и узнемиравања, забрани дискриминације на основу сексуалне оријентације и родног идентитета, те признавању истополним заједницама статуса заједница породичног живота. Наиме, и својим посљедњим одлукама Суд не само да потврђује да је питање сексуалне оријентације и остваривање сексуалног идентитета заштићено правом на приватни живот, те да је свака дискриминација на овим основима забрањена, већ заузима и становиште да се истополне заједнице сматрају породичним животом и да су државе чланице дужне да ове заједнице правно признају и омогуће им уживање минимално оних права која су призната ванбрачним хетеросексуалним заједницама.

У 2010. години, Комитет министара Савјета Европе донио је **Препоруку CM/Rec(2010)5 о мјерама борбе против дискриминације засноване на сексуалној оријентацији и родном идентитету** коју је упутио државама чланицама препоручујући владама земаља чланица да:

- испитају постојеће законске и остале мјере, држе их под ревизијом, и прикупљају и анализирају релевантне податке у циљу праћења и обештећења било које директне или индиректне дискриминације засноване на сексуалној оријентацији или родном идентитету;
- обезбиједе усвајање и ефикасну примјену свих законодавних и других мјера у борби против дискриминације засноване на сексуалној оријентацији или родном идентитету како би се осигурало поштовање људских права лезбејки, геј, бисексуалних и трансродних особа, и промовисала толерантност према њима;
- обезбиједе да су жртве дискриминације упознате са правом на ефикасан правни лијек као и да имају приступ државним органима, и да мјере борбе против дискриминације укључују, гдје је потребно, санкције за повреду права и адекватну надокнаду жртвама дискриминације;
- државе чланице треба да се у својим законодавствима, политикама и праксама руководе принципима и мјерама садржаним у Додатку ове Препоруке;
- обезбиједе одговарајућа средства и акције да се ова Препорука, укључујући и Додатак, спроведу и дистрибуирају што је шире могуће.

Додатком ове Препоруке дефинишу се приоритетне области, те мјере и активности које треба да буду подузете у оквиру сваке од ових седам области у циљу отклањања неравноправности ЛГБТ особа, а подијељене су у 11 поглавља: I. Право на живот, безбједност и заштиту од насиља (злочини из мржње и говор мржње); II. Слобода удруживања; III. Слобода изражавања и мирног окупљања; IV. Право на поштовање приватног и породичног живота; V. Запослење; VI. Образовање; VII. Здравство; VIII. Становање; IX. Спорт; X. Право на азил; XI. Државне структуре за заштиту људских права.

У 2009. години Комесар за људска права Савјета Европе у свом извјештају **Људска права и родни идентитет** изнио је низ препорука државама чланицама Савјета Европе, налажући да би оне, у циљу унапређења људских права трансродних особа требало да:

- примјењују међународне стандарде људских права без дискриминације и да домаћем законодавству јасно забране дискриминацију на основу родног идентитета. Као смјернице за унапређење домаћег законодавства треба да се користе Џогџакартански принципи;
- обезбиједје регулацију кривичних дјела почињених из мржње на начин да она укључује и заштиту трансродних особа од трансфобијом мотивисаних кривичних дјела и инцидената;
- развију брзе и транспарентне процедуре измјене имена и ознаке пола на личним документима и другим документима од значаја;
- забране присилну стерилизацију и друге присилне медицинске третмане као предуслов за правно признавање родног идентитета и промјену имена и ознаке пола;
- обезбиједје да су процедуре прилагођавања пола, као што су хормонална терапија, операције и психолошка подршка, доступне трансродним особама, те да су њихови трошкови покривени државним здравственим осигурањем;
- отклоне било каква ограничења права трансродне особе да и након правног прилагођавања пола остане у раније склопљеном браку;
- израде и имплементирају политике за сузбијање дискриминације и маргинализације трансродних особа на тржишту рада, те у областима образовања и здравствене заштите;
- укључе и консултују трансродне особе и њихове организације приликом израде и имплементирања политика и мјера које се тичу трансродних особа;
- укључе питања људских права трансродних особа и дискриминације на основу родног идентитета у програме обуке о људским правима и образовне програме, као и у кампање подизања свијести;
- обезбиједје тренинге и обуке за психологе, психијатре, те остало медицинско и здравствено особље о потребама и правима трансродних особа и неопходности поштовања њиховог достојанства;
- укључе људска права трансродних особа у надлежности државних структура за људска права;
- спроведу истраживања ради прикупљања и анализирања података о стању људских права трансродних особа укључујући и дискриминацију и нетолеранцију с којима су ове особе суочене, водећи при томе рачуна о заштити личних података и приватности ових особа.

У 2011. години, у извјештају **Дискриминација на основу сексуалне оријентације и родног идентитета у Европи**, Комесар за људска права Савјета Европе предложио је и низ препорука које би имале за циљ уклањање хомофобије, трансфобије и дискриминације у државама чланицама Савјета Европе. Извјештај је обухватио 47 држава чланица Савјета Европе, укључујући и Босну и Херцеговину, а њиме су државама чланицама у циљу сузбијања дискриминације ЛГБТ особа, предложене сљедеће активности:

- Заузимање јаких ставова против кршења људских права ЛГБТ особа, те промовисање поштовања питања везаних за ЛГБТ особе;
- Подузимање корака ка подстицању чињеничног, објективног и професионалног медијског извјештавања о ЛГБТ особама и питањима везаним за сексуалну оријентацију и родни идентитет;
- Имплементација међународних стандарда за људска права без дискриминације на основу сексуалне оријентације и родног идентитета;
- Усвајање свеобухватних државних закона о недискриминацији, те укључивање сексуалне оријентације и родног идентитета као забрањених основа дискриминације. Невладине организације које представљају ЛГБТ особе требало би да буду укључене у консултације, законодавни процес, те припрему стратешких мјера за спровођење тих закона;
- Анализу државних закона с циљем уочавања и корекције могућих недоследности у односу на важеће законе о забрани дискриминације да би се спријечила дискриминација на основу сексуалне оријентације и родног идентитета;
- Оснивање структуре, на нивоу државе, за промоцију једнакости и недискриминације;
- Праћење дјелотворности примјене државних закона о недискриминацији, те укључивање у процес мониторинга државних структура за људска права и једнакост, као и организација које представљају ЛГБТ особе;
- Увођење хомофобичне и трансфобичне мржње као могућег мотива у кривичним дјелима који су мотивисани предрасудама и у говор мржње. Злочини усмјерени против појединаца_ки или групе који_е припадају ЛГБТ особама на основу перципиране или стварне сексуалне оријентације и родног идентитета треба да буду кажњени, а мотив предрасуде треба да се узме као отежавајућа околност приликом одмјеравања казне;
- Ефикасно истраживање злочина почињених из мржње према ЛГБТ особама, те унапређење систематичног прикупљања података о инцидентима и кривичним дјелима везаним за хомофобију и трансфобију;
- Признање да је прогон или основани страх од прогона због сексуалне оријентације и родног идентитета ваљан основ за давање избјегличког статуса или азила, те омогућавање да особе које раде на азилу или сродним струкама прођу адекватну едукацију како би били сензибилисани за потребе ЛГБТ особа;
- Поштовање ефективног права на окупљање ЛГБТ особа тако што ће се обезбиједити мирна Парада поноса и други скупови ЛГБТ особа који се фокусирају на питање сексуалне оријентације и родног идентитета, те омогућавање да се ова окупљања дешавају без излагања дискриминаторским мјерама јавних власти;
- Обезбјеђење ефективне заштите учесника_ца мирних Парада поноса или других догађаја које су уприличиле ЛГБТ особе (или су уприличени за њих), од напада и насилничких контрадемонстрација;
- Поштовање ефективног права на слободу удруживања ЛГБТ особа на начин да ће се обезбиједити да невладине организације које представљају ЛГБТ особе или раде на питањима везаним за сексуалну оријентацију и родни идентитет могу да се успоставе и дјелују без излагања дискриминаторним мјерама јавних власти;
- Поштовање ефективног права на слободу изражавања, кроз гаранцију могућности да се примају и дају информације о питањима везаним за сексуалну оријентацију и родни идентитет, у сваком облику изражавања, као што су штампа, публикације, усмене и писмене изјаве, умјетност и други медији;

- Законско признање преферираног рода трансродних особа, те усвајање експедитивне и транспарентне процедуре за промјену имена и пола трансродних особа у родним листовима, јавним и матичним књигама, личној карти, пасошу, свједочанству о школовању и сличним документима;
- Укидање стерилизације и других обавезних медицинских поступака који могу озбиљно да угрозе аутономију, здравље и добробит појединца_ке као неопходног услова за законско признавање преферираног рода трансродне особе;
- Укидање захтјева за статус невјенчаног или разведеног за вјенчане, као неопходног услова за признавање преферираног рода трансродне особе;
- Поштовање права трансродних особа на ефективно уживање права на брак у складу са законски признатим родом;
- Усвајање закона којим се признају истополна партнерства, тиме што ће се таквим партнерствима дати иста права и бенефиције као и хетеросексуалним партнерствима или браку, нпр. у подручјима социјалне заштите, запошљавања и пензије, слободе кретања, спајања породице, родитељских права и насљеђивања;
- Истополним паровима и ЛГБТ особама, у складу с принципом најбољег интереса дјетета, давање истих могућности као и другим кандидатима да буду без дискриминације узети у разматрање као усвојитељи дјетета;
- Признање родитељских права истополним родитељима, појединачно или заједно, укључујући и њихова права старатељства, без дискриминације по основу њихове сексуалне оријентације или родног идентитета. Родитељска права трансродних особа би требало да се наставе поштовати и након законског признавања њиховог преферираног рода;
- Омогућавање приступа потпомогнутој репродукцији ЛГБТ особама, без дискриминације по основу њихове сексуалне оријентације или родног идентитета;
- Обезбјеђење адекватне заштите породицама с члановима који су ЛГБТ, да би се потакли инклузија, поштовање и безбједност;
- Укидање застарјеле системске класификације, која хомосексуалност приказује као болест или обољење;
- Ревидирање свих услова за дијагнозу менталног поремећаја, за приступ здравственој заштити прилагођеној трансродним особама, с циљем уклањања препрека да трансродне особе ефективно уживају право на самоодређење и највише доступне здравствене стандарде;
- Укључивање стандарда и принципа за поштовање достојанства ЛГБТ особа као и њихових специфичних здравствених потреба и избора у образовање и обуку здравствених радника;
- Обезбјеђење трансродним особама доступности процедура промјене пола, као што су хормонална терапија, операција и психолошка помоћ, уз услов давања сагласности на основу информација, те покривање трошкова здравственог осигурања;
- Промовисање, поштовање и инклузија припадника_ца ЛГБТ популације у школи, те рад на објективним знањима о питањима везаним за сексуалну оријентацију и родни идентитет, у школи и другим образовним установама;
- Спречавање и сузбијање малтретирања и узнемиравања ученика и особља који су ЛГБТ. Школе би требало да буду сигурне средине за ЛГБТ ученике_це и особље, а наставници_е би требало да имају на располагању средства којима могу ефективно да одговоре на малтретирања и узнемиравања ЛГБТ ученика_ца;
- Промовисање политике и пракси које за циљ имају борбу против дискриминације засноване на сексуалној оријентацији или родном идентитету; исто тако, промовисање политике рада

којом се његује различитост на радном мјесту, заједно са иницијативама које потичу потпуну инклузију и поштовање ЛГБТ запосленика на радном мјесту;

- Поштовање права трансродних особа на приступ тржишту рада, тако што ће постојати гаранција поштовања њихове приватности у погледу давања осјетљивих личних података везаних за њихов родни идентитет, те промоција мјера усмјерених ка дискриминацији трансродних особа на радном мјесту;
- Потицање систематичних истраживања и прикупљање раздвојених података везаних за дискриминацију по основу сексуалне оријентације и родног идентитета у свим аспектима живота. Питања везана за ЛГБТ особе би требало да се укључе у све анкете о генералним ставовима и сва испитивања јавног мнијења. Такође, потребно је примијенити гаранције којима се чува право на поштовање приватног живота ЛГБТ особа при прикупљању било каквих осјетљивих података.

У мају 2015. године Комесар за људска права Савјета Европе објавио је свој извјештај **Људска права и интерполне особе**. Овај извјештај за циљ има да потакне земље чланице да укину медицински непотребан третман “нормализације” интерполних особа када се он спроводи или прописује без слободног и потпуно информисаног пристанка дотичне особе, а представља и могуће наредне кораке у смислу заштите интерполних особа од дискриминације, те адекватног признавања њиховог пола у званичним документима и приступу правди. Овим извјештајем Комесар за људска права изнио је сљедеће препоруке:

- Земље чланице треба да укину медицински непотребан третман “нормализације” интерполних особа, укључујући и неповратну гениталну хируршку операцију и стерилизацију, када се то спроводи или прописује без слободног и потпуно информисаног пристанка дотичне особе. Третман одређивања пола треба да буде доступан интерполним особама тек када су оне у стању изразити слободан и потпуно информисани пристанак. Право интерполних особа да не пролазе кроз третман одређивања пола мора да се поштује.
- Интерполним особама и њиховим породицама треба да буде доступно интердисциплинарно савјетовање и подршка, укључујући и подршку особа у сличним ситуацијама. Интерполним особама треба да се омогући приступ њиховим медицинским картонима.
- Националне и међународне медицинске класификације које патологизирају варијације у полним карактеристикама треба да се ревидирају да би се укинуле препреке дјелотворном остваривању људских права интерполних особа, укључујући и право на највећи могући стандард здравља.
- Земље чланице треба да олакшају признавање интерполних особа законима путем брзог издавања родних листова, пасоша и других личних докумената, поштујући право интерполних особа на самоодређење. Потребно је увести флексибилне процедуре за одређивање или промјену пола/рода у званичним документима, а истовремено и пружити могућност да се не мора бирати одређени мушки или женски родни означитељ. Земље чланице треба да узму у обзир пропорционалност захтјева да се одабере родни означитељ у званичним документима.
- Национално законодавство које се односи на једнако поступање и злочине из мржње треба да се ревидира да би се обезбиједила заштита интерполних особа. Полне карактеристике треба да се обухвате као конкретна основа у законодавству о једнаком поступању и злочинима из мржње или, у најмању руку, да се уведе ауторитативно

тумачење полне/родне основе које укључује и полне карактеристике као забрањене основе за дискриминацију.

- Националне структуре за људска права, као што су омбудсмени, тијела за равноправност, комисије за људска права и омбудсмени за дјецу, треба да буду активне у дјеловању са интерполним особама, укључујући и дјецу. Оне треба да имају јасан мандат да раде на питањима која су важна за интерполне особе и треба да им пружају услуге подршке жртвама. Постоји потреба да се олакша приступ правди интерполним особама.
- Земље чланице треба да спроводе истраживања о ситуацији и потребама заштите људских права интерполних особа у различитим окружењима. Постоји ургентна потреба да се повећа свијест јавности и стручно усавршавање о проблемима с којима се суочавају интерполне особе. Интерполне особе и организације које их заступају треба да имају могућност да активно учествују у истраживањима која их се тичу, као и у изради мјера за постизање већег степена остварења људских права.
- Потребно је истражити кршења људских права која су интерполне особе доживјеле у прошлости, јавно их признати и исправити. Потребно је појачати етичке и професионалне стандарде, правну заштиту и судску контролу да би се у будућности обезбиједило поштовање људских права.

Конвенција Савјета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбулска конвенција) истиче у своме члану 4. став 3. (Основна права, принцип једнакости и недискриминације) да ће чланице/земље потписнице обезбиједити примјену одредби конвенције, посебно мјера заштите права жртава, без дискриминације по било којем основу, као што су: пол, род, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко или неко друго мишљење, национално односно друштвено поријекло, припадност националној мањини, имовина, рођење, сексуална оријентација, родни идентитет, узраст, здравствено стање, инвалидитет, брачно стање, статус мигранта или избјеглице, односно неки други статус.

2.2 Домаћи правни оквир

Устав Босне и Херцеговине је највиши правни акт у држави, који су дужни примјењивати државни и сви нижи нивои власти. Саставне дијелове Устава Босне и Херцеговине чине сам текст Устава, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима и 15 међународних конвенција. У Анексу I Устава Босне и Херцеговине наведене су следеће конвенције универзалног карактера: 1. Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида (1948); 2. Женевска конвенција I–IV о заштити жртава рата (1949) и Допунски протоколи I–II (1977); 3. Конвенција која се односи на статус избјеглица (1951) и Протокол (1966); 4. Конвенција о држављанству удатих жена (1957); 5. Конвенција о смањењу броја лица без држављанства (1961); 6. Међународна конвенција о уклањању свих облика расне дискриминације (1965); 7. Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966) и Опциони протоколи (1966 и 1989); 8. Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966); 9. Конвенција о уклањању свих облика дискриминације у односу на жене (1979); 10. Конвенција против мучења и других сирових, нехуманих или понижавајућих третмана или кажњавања (1984); 11. Конвенција о правима дјетета (1989); 12. Међународна конвенција о заштити права свих радника – миграната и чланова њихових породица; 13. Оквирна конвенција за заштиту националних мањина (1994).

Остале три конвенције су регионалног карактера: 1. Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода са додатним протоколима, која се директно примјењује у Босни и Херцеговини; 2. Европска конвенција против мучења и других сирових, нехуманих или понижавајућих третмана или кажњавања (1987) и 3. Европска повеља за регионалне језике и језике мањина (1992). Све оне могу да се сматрају дијелом Устава Босне и Херцеговине и треба да се директно примјењују приликом доношења закона, одлука, рјешења и пресуда.

Људска права и слободе регулисани су чланом II уставног текста. У том смислу, Босна и Херцеговина и оба ентитета обезбиједиће највиши ниво међународно признатих људских права и основних слобода. Све особе на територији Босне и Херцеговине уживају људска права, која укључују: право на живот; право особе да не буде подвргнута мучењу, нити нечовјечном или понижавајућем третману или казни; право особе да не буде држана у ропству или потчињености, или на присилном или обавезном раду; право на личну слободу и безбједност; право на правично саслушање у грађанским и кривичним стварима и друга права у вези с кривичним поступком; право на приватни и породични живот, дом и преписку; слободу мисли, савјести и вјере; слободу изражавања; слободу мирног окупљања и слободу удруживања с другима; право на брак и заснивање породице; право на имовину; право на образовање; право на слободу кретања и пребивалиште. Листа права која се налазе у каталогу људских права у Уставу Босне и Херцеговине није закључена јер се овој листи додају и права из Европске конвенције, 13 протокола и 15 међународних докумената који се налазе у Анексу I Устава Босне и Херцеговине.

Устав Босне и Херцеговине уводи принцип недискриминације у тачки 4, гдје каже да је уживање права и слобода предвиђених у члану II Устава Босне и Херцеговине или у међународним споразумима наведеним у Анексу I Устава, обезбијеђено свим особама у Босни и Херцеговини, без дискриминације по било којем основу као што је пол, раса, боја, језик, вјера, политичко и друго мишљење, национално или социјално поријекло, повезаност са националном мањином, имовина, рођење или други статус. Сексуална оријентација, родни идентитет и полне карактеристике нису изричито наведени као забрањене основе дискриминације, мада се, подвођењем под други статус, може сматрати да је дискриминација

на основу сексуалне оријентације, родног идентитета и полних карактеристика забрањена. У прилог овом иду и законске одредбе, Закон о равноправности полова БиХ, који изричито забрањује дискриминацију на основу пола/рода и полне оријентације, те Закон о забрани дискриминације БиХ, који такође изричито наводи пол, полну оријентацију те полно изражавање као забрањене основе дискриминације.

Уставом Федерације БиХ су такође загарантована и основна људска права и слободе. Људска права и слободе додатно су заштићена путем 21 међународног инструмента који се налазе у Анексу I на Устав Федерације Босне и Херцеговине. Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида, 1948; Универзална декларација о људским правима, 1948; Женевске конвенције I–IV. о заштити жртава рата, 1949. и Женевски допунски протоколи I–II. 1977; Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода, и допунски протоколи, 1950; Конвенција о правном статусу избјеглица, 1951. и допунски протокол, 1966; Конвенција о држављанству удатих жена, 1957; Конвенција о смањењу броја лица без држављанства, 1961; Европска социјална повеља, 1961. и допунски протокол 1; Међународна конвенција о елиминацији свих врста расне дискриминације, 1965; Међународни пакт о грађанским и политичким правима, 1966. и припадајући му допунски Опционални протоколи, 1989; Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима, 1966; Међународна конвенција о елиминацији свих врста дискриминације жена, 1979; Декларација Уједињених нација о елиминисању свих врста нетолеранције и дискриминације на основу вјере или вјероисповијести, 1981; Конвенција против мучења и других врста окрутног, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања, 1984; Европска конвенција о спречавању мучења, нехуманог или понижавајућег поступања или кажњавања, 1987; Конвенција о правима дјетета, 1989; Конвенција о правима радника на привременом раду у иностранству и чланова њихових породица и друге, дио су уставног текста, те могу директно да се примјењују на територији Федерације Босне и Херцеговине.

У одјељку II, члан 2 Устав Федерације Босне и Херцеговине нуди листу права која се гарантују особама, те права која уживају грађани_ке Федерације. Све особе на територији Федерације уживају следећа права: живот; слободу, с тим да су хапшење и притварање допуштени само у складу са законом; једнакост пред законом; забрану сваке дискриминације засноване на раси, боји коже, полу, језику, религији или вјеровању, политичким или другим увјерењима, националном и социјалном поријеклу; правичан кривични поступак; забрану мучења, окрутног или нехуманог поступања или кажњавања; приватност; слободу кретања; азил; заштиту породица и дјеце; имовину; основне слободе: слободу говора и штампе; слободу мишљења, савјести и увјерења; слободу религије, укључујући приватно и јавно вјероисповиједање; слободу окупљања; слободу удруживања, укључујући слободу оснивања и припадања синдикатима и слободу неудруживања; слободу на рад; образовање; социјалну заштиту; здравствену заштиту; прехрану; уточиште и заштиту мањина и потенцијално угрожених група. Права која су резервисана само за грађане_ке Федерације Босне и Херцеговине, тичу се оснивања и припадања политичким странкама, право учествовања у јавним пословима, право на једнак приступ јавним службама, те активно и пасивно бирачко право.

Уставом Федерације Босне и Херцеговине предвиђено је да све особе на територији Федерације уживају право на заштиту од сваке дискриминације засноване на раси, боји коже, полу, језику, религији или вјеровању, политичким или другим увјерењима, националном или социјалном поријеклу, али сексуална оријентација, родни идентитет и полне карактеристике нису укључени, нити се могу подвести под наведене основе. Међутим, истим чланом 2 одјељка II Устава Федерације предвиђена је и обавеза овог ентитета да пружи заштиту мањинама и потенцијално угроженим групама, што се може тумачити у контексту заштите људских права ЛГБТИ особа.

Уставом Републике Српске, посебним одјељком II, наведена су основна људска права и слободе која штити овај устав. У члану 10 наводи се општа забрана дискриминације: грађани су равноправни у слободама, правима и дужностима, једнаки су пред законом и уживају исту правну заштиту без обзира на расу, пол, језик, националну припадност, вјероисповијест, социјално поријекло, рођење, образовање, имовинско стање, политичко и друго увјерење, друштвени положај или друго лично својство. Постоји могућност подвођења тумачењем под друго лично својство и сексуалне оријентације и родног идентитета у погледу уживања права и слобода наведених у Уставу. У осталим члановима, Устав наводи листу права и слобода која штити, као што су: право на живот, право на сигурност, људско достојанство, тјелесни и духовни интегритет, приватност, лични и породични живот; забрану мучења, свирепости, нехумано или понижавајуће поступање или кажњавање; забрану незаконитог лишавања слободе; једнакост пред судом; право на правично суђење и право на одбрану; слобода кретања; заштита тајности личних података; неповредивост стана; слобода мисли и опредјељења, савјести и увјерења, као и јавног изражавања мишљења; слобода штампе и других средстава јавног информисања; слобода научног, културног и умјетничког стварања; слобода вјероисповијести; активно и пасивно бирачко право; слобода мирног окупљања и јавног протеста; слобода политичког организовања; право на учествовање у обављању јавних послова; слобода изражавања националне припадности и културе и право употребе језика и писма; право на здраву животну средину; право на брак; право на заштиту здравља; право на школовање под једнаким условима; право на рад и слободу рада; слобода синдикалног организовања и дјеловања; право на штрајк; право на социјалну сигурност и социјално осигурање.

У **Статуту Брчко дистрикта** Босне и Херцеговине, као највишег правног акта Дистрикта, у члану 13 уводи се принцип недискриминације у погледу уживања права: свако има право да ужива сва права и слободе гарантоване Уставом и законима Босне и Херцеговине, овим статутом и законима Дистрикта, без дискриминације по било којем основу, укључујући дискриминацију по основу пола, расе, сексуалног опредјељења, боје коже, језика, вјероисповијести, националног или социјалног поријекла, политичког или другог мишљења, припадности националној мањини, имовинског стања, рођења или другог статуса. Дакле, Статут Брчко дистрикта једини, као највиши правни акт једне, веома специфичне јединице локалне самоуправе, изричито наводи сексуалну оријентацију (у Статуту наведено као сексуално опредјељење) као забрањени основ дискриминације. У односу на родни идентитет, не преостаје ништа друго но да се подведе под други статус. Овај став додатно је потврђен чињеницом да се закони Босне и Херцеговине директно примјењују на територији Дистрикта, а то значи и Закон о забрани дискриминације БиХ, који изричито наводи и родни идентитет (у Закону наведен као полно изражавање) као забрањени основ дискриминације. Такође, Статут предвиђа да све особе на територији Дистрикта уживају сва права и слободе дате Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода, која има већу правну снагу у односу на сваки закон који је у супротности са њом. Пошто се Устав Босне и Херцеговине директно примјењује на територији Дистрикта, Статут не садржи превелику листу права и слобода, већ наводи само неке, као што су: право на личну слободу и безбједност, право на поштовање приватног и породичног живота, дома и преписке; слобода удруживања; право на образовање; право на правно заступање и право на јавно информисање.

Законом о равноправности полова Босне и Херцеговине 2003. године системски је ријешено питање забране дискриминације у разним областима јавног и приватног живота на основу пола и/или полне оријентације. Пошто се ради о системском и оквирном закону донесеном на државном нивоу, он је налагао обавезу усклађивања других правних аката на

државном, ентитетском, кантоналном и општинском нивоу са његовим одредбама, тј. увођење опште одредбе о забрани дискриминације на основу пола и сексуалне оријентације. Закон о равноправности полова је први системски закон који је изричито навео забрану дискриминације на основу сексуалне оријентације. У члану 2, став 3 наводи се да је дискриминација на основу пола и полне оријентације забрањена. Закон гарантује пуну равноправност у свим областима живота, као што су образовање, економија, запошљавање и рад, социјална и здравствена заштита, спорт, култура, јавни живот и медији, те наводи да се заштита коју он пружа не ограничава на стриктно наведене области јавног или приватног живота, те се може проширити и на остале области живота.

Босна и Херцеговина је 2009. године донијела **Закон о забрани дискриминације**, као други системски закон који покрива област забране дискриминације, не само на основу пола/рода и полне оријентације, већ и широки спектар других забрањених основа као што су, на примјер, раса, боја коже, језик, вјера, етничка припадност и сл. Посебно је значајна чињеница да је ово први закон који, поред пола и полне оријентације, уводи и полно изражавање. Овај правни стандард може се превести и као забрана дискриминације на основу родног идентитета. Дакле, коначно је једним системским законом створен низ забрањених основа дискриминације који у цијелости обухвата и ЛГБТ особе. Полне карактеристике нису покривене овим законом. Овај Закон предвиђа обавезу усклађивања закона и других прописа у року од године дана од његовог ступања на снагу. Дискриминацијом у смислу овог Закона сматра се свако различито поступање, укључујући свако искључивање, ограничавање или давање предности засновано на стварним или претпостављеним основама према било којој особи или групи особа на основу, између осталих основа, пола, полног изражавања и полне оријентације. Забрана дискриминације примјењује се на све јавне органе као и на сва физичка и правна лица, како у јавном тако и у приватном сектору у свим областима, а нарочито у областима: запослења (приступ запослењу, занимању, samozapošljavanju, радни услови, накнаде, напредовање у служби и отпуштање са посла), чланства у професионалним организацијама, у образовању, науци и спорту, обуци, становању, здравству, социјалној заштити (као што је социјална накнада и социјална помоћ), у добрима и услугама намијењеним јавности и јавним мјестима (као, на примјер, приликом куповине робе у трговини, приликом подношења молбе за кредит у банци и у приступу дискотекама, кафићима и ресторанима), у правосуђу и управи, укључујући активности полиције и других службеника за спровођење закона, службеника пограничне контроле, војног и затворског особља, те при обављању привредних активности и јавних услуга.

У својим **Годишњим извјештајима о појавама дискриминације у Босни и Херцеговини за 2012, 2013. и 2014.** годину Институција омбудсмена за људска права Босне и Херцеговине истакла је да се ЛГБТ особе у свакодневном животу сусрећу са стереотипима и предрасудама, иако су истополни сексуални односи дозвољени законом, а неравноправан третман ЛГБТ особа изричито забрањен, те да је њихов положај јако тежак јер друштво није спремно да их прихвати као равноправне, као и то да се у случају повреде права ријетко одлучују за покретање поступка пред Институцијом омбудсмена или другим надлежним органима због неповјерења у институције и страха од осуде околине у случају да се њихова сексуална оријентација објелодани. У 2012. и 2013. години Институција омбудсмена забиљежила је сваке године по четири жалбе на дискриминацију на основу сексуалне оријентације и родног идентитета, док је у 2014. години забиљежено 11 жалби на дискриминацију на овим основама.

У свом Годишњем извјештају за 2014. годину Институција омбудсмена нагласила је и то да би носиоци јавних функција требало да отвореније иступе у заштити права ЛГБТ популације, поводом појединачних инцидената, али и генерално, јер живимо и даље у релативно конзервативном друштву, јер је на јавним властима обавеза да обезбиједе истинско функционисање удружења и

политичких партија чак и онда када љуте или вријеђају особе које се противе законитим идејама и захтјевима које удружење или партија настоји промовисати. Наведено је и то да начин на који једно друштво третира ЛГБТ особе осликава начин на који се друштво односи према свему што је различито, те да се управо у различитостима огледа богатство и напредак једног друштва.

Годишњи извјештаји се нису дотицали питања права интерполних особа.

Уставни суд Босне и Херцеговине је 25. септембра 2014. године на 88. пленарној сједници дјелимично усвојио апелацију Удружења Q за промоцију и заштиту културе, идентитета и људских права квир особа, шест година након што је апелација поднесена. Уставни суд БиХ на поменутој сједници донио је Одлуку о допустивости и меритуму и којом је дјелимично усвојена апелација Удружења Q те утврђена повреда права из члана II/3.i) Устава Босне и Херцеговине и члана 11 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. Пресудом је Влади Федерације БиХ наложено да Удружењу Q “у року од три мјесеца од дана достављања ове одлуке, исплати износ од 3.000 КМ на име накнаде нематеријалне штете због утврђене повреде уставног права”. Надаље, исто је наложено и Влади Кантона Сарајево, која је такође дужна да у року од три мјесеца исплати исти износ Удружењу Q. Влади Федерације БиХ и Влади Кантона Сарајево одлуком је наложено да “у року од три мјесеца од дана достављања одлуке обавијесте Уставни суд БиХ о предузетим мјерама с циљем извршења ове одлуке, у складу са чланом 72. став 5. Правила Уставног суда Босне и Херцеговине”.

Ово је прва пресуда у БиХ којом је показано да је право ЛГБТИ особа на јавно окупљање нарушено, али и први пут да је органима власти наложено да исплате новац на име накнаде нематеријалне штете једној ЛГБТИ организацији у БиХ.

3. ANALIZA STANJA RAVNOPRAVNOSTI LGBTI OSOBA U PRIORITETNIM OBLASTIMA

Prateći prioritetne oblasti definirane u Dodatku **Preporuke CM/Rec(2010)5 o mjerama za borbu protiv diskriminacije na temelju seksualne orijentacije i rodnog identiteta**, analiza stanja ravnopravnosti LGBTI osoba fokusira se na sljedeća pitanja: pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja (kaznena djela počinjena iz mržnje i govor mržnje); sloboda udruživanja; sloboda izražavanja i mirnog okupljanja; pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života; zaposlenje; obrazovanje; zdravlje; stanovanje; šport; pravo na azil; i strukture za zaštitu ljudskih prava.

3.1 Pravo na život, sigurnost i zaštitu od nasilja

Poglavlje I. odnosi se na suzbijanje kaznenih djela počinjenih iz mržnje i govora mržnje, te uspostavljanje odgovarajućeg sustava zaštite od ovih kaznenih djela. Ovo poglavlje dijeli se na dva dijela: A. „Zločini iz mržnje“ i drugi incidenti potaknuti mržnjom i B. „Govor mržnje“. Ključne preporuke u dijelu A. Poglavlja I. Dodatka predviđaju adekvatno reguliranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje, obuke za policijske službenike, pravosuđe i zatvorsko osoblje, uvođenje neovisnog mehanizma za istraživanje kaznenih djela počinjenih iz mržnje od strane državnih službenika i zatvorskog osoblja, kao i niza mjera za borbu protiv ovih kaznenih djela i mržnjom motiviranih incidenata na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Od država članica traži se i da prikupljaju i analiziraju podatke o ovim kaznenim djelima.

Dio B. Poglavlja I. Dodatka zahtijeva uvođenje mjera sprječavanja i suzbijanja govora mržnje na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključujući i zakone koji kažnjavaju govor mržnje, te promicanje pozitivnih praksi kroz medijske organizacije i pružatelje internetskih usluga. Ističe se neophodnost javnog osuđivanja takvoga govora od strane državnih službenika, te podizanje svijesti državnih službenika da ne koriste govor mržnje i da potiču toleranciju i poštivanje ljudskih prava LGBT osoba.

3.1.1 Kaznena djela počinjena iz mržnje

Kaznena djela počinjena iz mržnje regulirana su u BiH 2010. godine, i to u kaznenim zakonima Republike Srpske i Brčko distrikta, tako da je motiviranost mržnjom ili predrasudama ovim kaznenim zakonima definirana kao otegotna okolnost počinjenja svakog kaznenog djela. U oba kaznena zakona kao zabranjena motivacija ovih kaznenih djela prepoznata je i seksualna orijentacija. U 2013. godini izmjenama i dopunama Kaznenog zakona Republike Srpske izričito su definirana kaznena djela počinjena iz mržnje kao djela čiji je motiv izvršenja bila predrasuda, te je uveden i rodni identitet kao zabranjena motivacija ovih kaznenih djela. U Federaciji BiH na reguliranju kaznenih djela počinjenih iz mržnje Kaznenim zakonom FBiH radilo se od 2010. i ove su izmjene usvojene u travnju 2016. godine. Spolne karakteristike kao zabranjeni motiv za izvršenje kaznenih djela počinjenih iz mržnje nisu određene ni jednim od ova tri kaznena zakona.

Ministarstvo unutarnjih poslova Kantona Sarajevo 2014. godine u permanentnu obuku policijskih službenika uključilo je modul koji je obrađivao kaznena djela počinjena iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Ova obuka je trajala samo tijekom 2014. godine.

U 2015. godini Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Srpske, nakon preporuke Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH, započelo je rad na održavanju obuke za senzibilizaciju svojih policijskih službenika u radu s LGBT osobama. Obuke su održavaju i tijekom 2016. godine.

I pored ovih pomaka, obuke za policijske službenike, sudce i tužitelje odvijaju se sporadično i neplanski. Ne postoji razvijen sustav obuke za suzbijanje kaznenih djela počinjenih iz mržnje, kao ni za senzibilizaciju u radu s LGBTI osobama.

Sporadično se kaznena djela motivirana seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom ili spolnim karakteristikama obrađuju u okviru općih obuka o kaznenim djelima počinjenim iz mržnje. U 2015. ovakve su obuke održane u kantonima Federacije BiH u organizaciji udruge građana Sarajevski otvoreni centar i Misije OSCE-a u BiH.

U BiH, njezinim entitetima, Brčko distriktu BiH i kantonima ne postoje posebne jedinice unutar policije zadužene za istragu zločina i incidenata povezanih sa seksualnom orijentacijom, rodnim identitetom i/ili spolnim karakteristikama koje bi bile zadužene za održavanje kontakta s lokalnim LGBTI zajednicama u cilju jačanja odnosa povjerenja. Samo je Ministarstvo unutarnjih poslova Kantona Sarajevo u 2014. imenovalo osobe za kontakt u četiri općine za slučajeve kršenja ljudskih prava na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta.

Istraga i procesuiranje kaznenih djela počinjenih iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i/ili spolnih karakteristika zbog različite regulacije varira u ovisnosti o području, a ministarstva unutarnjih poslova vode podatke i statistike o ovim krivičnim djelima u okviru svojih redovnih statistika o kriminalu, te ih razvrstavaju prema počinjenim krivičnim djelima ne uzimajući u obzir razloge počinjenja, jer su policijske statistike fokusirane na zločin, a ne na motiv.

Prema istraživanju koje je u 2013. godini među LGBT osobama u BiH provela udruga građana Sarajevski otvoreni centar zbog svog rodnog izražavanja ili seksualnog identiteta 23,5 % osoba doživjelo je nasilje. Gotovo je svaka osoba (94,6 %) doživjela psihičko i verbalno nasilje. Fizičko je nasilje doživjela svaka treća osoba, a seksualno skoro svaka peta. Od 130 osoba koje su doživjele neki oblik nasilja, njih 17 je nasilje prijavilo, a samo su tri slučaja procesuirana na sudu, dok se dva slučaja još procesuiraju. Ako se uzme u obzir dobiveni podatak da su samo tri slučaja, od 17, prijavljenog nasilja procesuirana na sudu, zaista nije neobičan podatak da LGBT osobe nemaju povjerenja u institucije koje ih trebaju štiti. U policiju ima povjerenje 23,1 % ispitanih, dok čak 73,6 % nema povjerenja u institucije.

Međutim, regionalno istraživanje unutar LGBTI zajednice koje je organizacija National Democratic Institute provela u BiH, Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori, Albaniji i na Kosovu, pokazalo je da je od ukupnog broja LGBT osoba iz BiH koje su sudjelovale u istraživanju, 72 % doživjelo neki vid nasilja, a 15 % od toga je doživjelo fizičko nasilje.

Nasilje za vrijeme Queer Sarajevo Festivala u 2008. godini, te napad na Međunarodni festival queer filma Merlinka u Art kinu Kriterion koji se desio 2014. godine uznemirujući su primjer neuspjeha vlasti da zaštiti sudionike i sudionice ovog javnog događaja, te neaktivnosti kada je u pitanju brzo i adekvatno procesuiranje počinitelja kaznenih djela iz mržnje. Zabrinjavajuće je što se ovaj trend nastavlja te je tako u ožujku 2016. godine skupina od četiri mladića izvršila napad na posjetitelje Art kina Kriterion u Sarajevu vrijeđajući pri tome prisutne na temelju njihove seksualne orijentacije. Napad koji je očigledno bio motiviran homofobijom policijski su službenici u svom nastupu ocijenili kao nasilničko ponašanje, te su počinitelji nakon kratkog privođenja pušteni.

3.1.2 Govor mržnje

Kaznenim zakonima entiteta i Brčko distrikta BiH zabranjeno je i kaznom zatvora kažnjivo izazivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje i netrpeljivosti. Na ovaj način zabranjen je svaki štetan govor mržnje i poticanje na nasilje, ali isključivo na nacionalnoj, rasnoj i vjerskoj osnovi. Međutim, ovom formulacijom se ne zabranjuje i ne kažnjava homofobni i transfobni govor i poticanje na nasilje prema LGBTI osobama.

Trenutno je važećim Zakonom o zabrani diskriminacije BiH (usvojen 2009. godine) također zabranjeno poticanje na diskriminaciju samo na osnovi nacionalne, rasne i vjerske pripadnosti.

U parlamentarnoj su proceduri izmjene i dopune ovog zakona koje predviđaju zabranu poticanja na diskriminaciju na svim osnovama, uključujući seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike.

Postojeća regulativa zadovoljava minimum kriterija za zaštitu ljudskih prava, te ju je potrebno dodatno unaprijediti i proširiti da bi u potpunosti služila svojoj svrsi sprječavanja i suzbijanja govora mržnje na svim osnovama, uključujući i seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike, i pružala sveobuhvatnu zaštitu ljudskih prava svih svojih građana i građanki, i to na način na koji je to učinjeno u većini europskih država, uključujući i zemlje regije.

Poseban problem u širenju govora mržnje i poticanja na nasilje i diskriminaciju LGBTI osoba, ali i drugih društvenih skupina, predstavljaju internet, društvene mreže i online portal. S obzirom na neadekvatnu zakonsku regulaciju interneta i vrlo spore reakcije mjerodavnih institucija i osoba, govor mržnje i poticanje na nasilje i diskriminaciju ne samo da se šire internetom u smislu negativnih komentara i tekstova, nego se pretvaraju u ozbiljne i nezanemarive prijetnje i potiču na kaznena djela iz mržnje ili u njih prerastaju.

Sprječavanje i suzbijanje govora mržnje na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika potrebno je adekvatno regulirati i vršiti sustavno uključujući pri tome i promicanje pozitivnih praksi kroz medijske organizacije i pružatelje internetskih usluga. Neophodno je podići svijest i pojačati reakcije državnih institucija i njihovih predstavnika na govor mržnje u smislu javnog osuđivanja takvog govora, suzdržavanja od njegovog korištenja i poticanja tolerancije i poštivanja ljudskih prava LGBTI osoba.

Govor mržnje u BiH zabranjen je i Kodeksom o audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije (RAK). Ovim se Kodeksom navodi da će u audiovizualnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija ljudsko dostojanstvo i temeljna prava biti poštovana, te će se ohrabrivati slobodno oblikovanje mišljenja. Njime se jamči da pružatelji medijskih usluga neće prikazivati sadržaj koji uključuje bilo kakav oblik diskriminacije ili predrasude na osnovi spola, rase, etničke pripadnosti, nacionalnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, posebnih potreba, dobi, seksualne orijentacije, socijalnog podrijetla, kao i bilo koji drugi sadržaj koji ima za svrhu ili posljedicu da onemogući ili ugrožava priznavanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi bilo kojeg individualnog prava i slobode. Ipak, rodni identitet i spolne karakteristike nisu uključene u listu zaštićenih osnova.

Također, Vijeće za tisak u BiH, neovisno, nevladino, samoregulacijsko medijsko tijelo za tiskane i online medije, u svom Kodeksu za tisak u članku 4 navodi: „Novinari moraju izbjeći prejedricane i uvrijedljive aluzije na nečiju etničku skupinu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje. Aluzije na nečiju etničku skupinu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku onesposobljenost ili mentalno stanje će biti napravljene samo onda kada su u direktnoj vezi sa slučajem o kojemu se izvješćuje“, te u članku 4a nalaže da će: „Novinari [će] izbjegavati izravne ili neizravne komentare kojima osobe stavljaju u neravnopravan položaj ili ih diskriminiraju po osnovi njihovog spola, roda, spolnog identiteta, rodnoga identiteta, rodnoga izražavanja i/ili seksualne orijentacije.“

Regulatorna agencija za komunikacije BiH u okviru svoje mjerodavnosti u mogućnosti je izricati novčane kazne televizijskim i radijskim emiterima u slučaju korištenja govora mržnje, što je učinjeno već nekoliko puta u proteklih godinama, konkretno televizijama TV Pink i OBN kada je u okviru njihovih redovitih emisija korišten i emitiran i govor mržnje prema LGBT osobama. Vijeće za tisak nije mjerodavno da izriče sankcije, te njihove opomene upućene tiskanim medijima i online portalima nisu obvezne i o samom mediju koji primi opomenu ovisi hoće li je prihvatiti. Također, sankcije RAK-a i Vijeća za tisak BiH usmjerene su isključivo prema medijima koji emitiraju i objavljuju govor mržnje, čime se ne uzima u obzir odgovornost pojedinaca za širenje govora mržnje, promicanje netolerancije i poticanje na mržnju, nasilje i diskriminaciju.

3.2 Sloboda udruživanja

Poglavlje II Dodatka zahtijeva da države članice poduzmu odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da se organizacije koje rade na ljudskim pravima LGBT osoba mogu bez diskriminacije registrirati prema procedurama koje važe za sve druge udruge građana i fondacije, da mogu slobodno raditi, biti uključene na partnerskoj osnovi kada se oblikuju i provode javne politike koje utječu na LGBT osobe, te da mogu pristupiti javnom financiranju namijenjenom nevladinim organizacijama bez diskriminacije; ali i da se osobe i organizacije koje se zalažu za ljudska prava LGBT osoba efikasno zaštite od netrpeljivosti i nasilja u društvu kako bi im se omogućilo da slobodno obavljaju svoje aktivnosti.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje javnim institucijama bilo kakvu diskriminaciju prilikom službene registracije udruga građana_ki i zaklada koje rade na promicanju i zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba. Do sada je registrirano nekoliko ovakvih organizacija.

Međutim, organizacije civilnog društva koje se zalažu za prava LGBTI osoba nisu na odgovarajući i sustavni način konzultirane prilikom usvajanja i provođenja mjera koje mogu imati utjecaj na prava ovih osoba.

Iako određene organizacije, kao što su Sarajevski otvoreni centar, koje rade na ljudskim pravima LGBTI osoba ostvaruju adekvatnu suradnju s državnim institucijama u BiH, a posebno s institucijama čija je funkcija zaštita ljudskih prava, kao što su Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender centar Republike Srpske i Gender centar Federacije BiH, Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH, parlamentarna povjerenstva/komisije/odbori za ljudska prava i/ili ravnopravnost spolova/ jednake mogućnosti, državne institucije bi trebale dodatno pojačati konzultacije i suradnju s nevladinim organizacijama za ljudska prava LGBTI osoba.

Organizacije koje rade na ostvarivanju ravnopravnosti LGBTI osoba ne dobivaju nikakvu potporu od institucija i fondova unutar Bosne i Hercegovine, a njihov rad nije prepoznat niti jednim pozivom za potporu nevladinim organizacijama.

3.3 Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja

Poglavlje III zahtijeva od država članica da bez diskriminacije jamče slobodu izražavanja i mirnog okupljanja LGBT osobama, da osiguravaju slobodu prenošenja informacija i ideja koje se odnose na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, da poduzmu odgovarajuće mjere na državnoj, regionalnoj i lokalnoj razini kako bi se osiguralo puno uživanje prava na mirno okupljanje i zaštitu sudionika_ca u mirnim prosvjedima u korist ljudskih prava lezbijki, gej, biseksualnih i transrodnih osoba, od bilo kojeg pokušaja ometanja ili sprječavanja uživanja prava na slobodno izražavanje i mirno okupljanje i da spriječe ograničavanje punog uživanja prava na slobodno izražavanje i mirno okupljanje, koje proizlazi iz zlouporabe tumačenja pravnih ili administrativnih odredba, kao što su zaštita javnog zdravlja, javnoga morala ili javnog reda. Od država članica i njihovih službenika_ca očekuje se i da potiču pluralizam i toleranciju u medijima, zaštite zakonita okupljanja, kao i da javno osude, posebno u medijima, bilo koje nezakonito ometanje uživanja prava pojedinaca ili skupina na slobodno izražavanje.

Sloboda izražavanja i sloboda okupljanja u BiH zajamčene su ustavima, sukladno važećim međunarodnim sporazumima. Ustavne odredbe na državnoj razini, i u oba entiteta, sadrže zaštitu slobode izražavanja i okupljanja (članak II/3 Ustava BiH, članak 2. poglavlja II Ustava FBiH i člancima 30. i 32. Ustava Republike Srpske).

Sloboda izražavanja i okupljanja LGBTI osoba jesu zaštićene ustavima i zakonima, no u praksi njihova zaštita nije učinkovito provedena.

Naime, nasilje za vrijeme Queer Sarajevo Festivala u 2008. godini, te napad na Međunarodni festival queer filma Merlinka koji se desio 2014. godine uznemirujući su primjer neuspjeha vlasti da zaštiti sudionike_će javnih događaja. Iako je mjerodavno kantonalno ministarstvo unutarnjih poslova osiguralo prisustvo policije, očigledno je da je zaštita koju su oni pružili bila neadekvatna, kada se uzme u obzir ozbiljnost nasilja koje se dogodilo na oba festivala. Na drugom festivalu, za vrijeme napada policija nije bila nikako prisutna. Javni prostor i internetski portali pred oba festivala bili su preplavljeni govorom mržnje prema LGBTI osobama, i izrečene su ozbiljne prijetnje na račun organizatora_ica i posjetitelja_ica, koje su bile prijavljene mjerodavnim institucijama, ali su ostale bez odgovarajuće reakcije.

Ne postoje drugi primjeri u Bosni i Hercegovini u proteklih 20 godina gdje su festivali umjetnosti postali meta napada desničarskih i radikalnih skupina, što jasno ukazuje na stereotipe, predrasude i mržnju koja postoji i koja je usmjerena prema LGBTI osobama.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine je 25. rujna 2014. godine na 88. plenarnoj sjednici djelomično usvojio apelaciju Udruge Q za promicanje i zaštitu kulture, identiteta i ljudskih prava queer osoba, šest godina nakon što je apelacija podnesena. Ustavni sud BiH na spomenutoj sjednici donio Odluku o dopustivosti i meritumu i kojom je djelomično usvojena apelacija Udruge Q te utvrđena povreda prava iz članka II/3.i) Ustava Bosne i Hercegovine i članka 11 Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Presudom je Vladi Federacije BiH naloženo da Udruzi Q "u roku od tri mjeseca od dana dostavljanja ove odluke, isplati iznos od 3.000 KM na ime naknade nematerijalne štete zbog utvrđene povrede ustavnog prava". Nadalje, isto je naloženo i Vladi Kantona Sarajevo, koja je također dužna da u roku od tri mjeseca isplati isti iznos Udruzi Q. Vladi Federacije BiH i Vladi Kantona Sarajevo odlukom je naloženo da "u roku od tri mjeseca od dana dostavljanja odluke obavijeste Ustavni sud BiH o poduzetim mjerama s ciljem izvršenja ove odluke, sukladno članku 72. stavak 5. Pravila Ustavnog suda Bosne i Hercegovine".

U slučaju napada na Međunarodni festival queer filma Merlinka iz 2014. godine, mjerodavno Kantonalno tužiteljstvo Kantona Sarajevo još uvijek provodi predistražne radnje.

3.4 Pravo na poštivanje privatnog i obiteljskog života

Mjere Poglavlja IV Dodatka odnose se, između ostalog, na istospolne odnose i na otklanjanje diskriminacije u pristupu pravima parova i roditeljstva i pravno priznanje prilagodbe i/ili promjene spola pojedinca na brz, transparentan i dostupan način. Ovim se Poglavljem od država članica traži da osiguraju transrodnim osobama brz, transparentan i jednostavan pristup odgovarajućim službama promjene spola, da spriječe zlouporabu njihovih osobnih podataka, da uklone uvredljive preduvjete za pravno priznanje promjene spola, da osiguraju odgovarajuće mjere koje jamče puno pravno priznanje promjene spola osobe na svim životnim poljima, da poduzmu sve neophodne mjere da osiguraju pravo transrodne osobe da stupi u brak s osobom suprotnog spola. Također, ako državno zakonodavstvo daje prava i obveze vanbračnim parovima, države članice trebaju osigurati važenje istih odredba, bez diskriminacije, za parove istog i različitog spola, uključujući i pravo na nasljeđivanje mirovine i imovine. Države članice trebaju osigurati da se odluke o roditeljskoj skrbi i starateljstvu donose bez diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, kao i odluke o posvajanju od strane pojedinca. Ako je reproduktivni tretman omogućen ženama bez bračnog ili vanbračnog partnera, takav tretman mora biti dostupan svim ženama bez diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije.

U BiH pojedinac_ka može zahtijevati izmjene jedinstvenog matičnog broja i oznake spola u svim službenim dokumentima, ali tek nakon izvršene potpune medicinske prilagodbe spola. U oba se entiteta i u Brčko distriktu zahtijeva da transrodna osoba koja želi mijenjati lične dokumente preda svu relevantnu medicinsku dokumentaciju potpisanu od strane liječnika_ice ili liječničkog tima, čime se potvrđuje da je prilagodba spola potpuna i da je razdoblje tranzicije završeno.

Zakonom o jedinstvenom matičnom broju BiH promjena spola predviđena je kao osnova za izmjenu jedinstvenog matičnog broja (JMB) osobe, a zakonima o matičnim knjigama Federacije BiH i Republike Srpske promjena spola također je predviđena kao osnova za izmjenu osobnih dokumenata. Zakon o matičnim knjigama Brčko distrikta ne predviđa izričito promjenu spola kao osnovu za izmjenu osobnih dokumenata, te se ova promjena vrši kao u slučaju greške pri upisu.

Procedure po kojima se vrši izmjena jedinstvenog matičnog broja i ostalih dokumenata postoje u Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko distriktu BiH, ali nisu jasno propisane i ne postoji nikakav pravilnik kojim bi se jasno opisala procedura prikupljanja i verificiranja medicinske dokumentacije osobe koja podnosi zahtjev. Ovakva procedura ne samo da ne omogućava brz, transparentan i jednostavan pristup transrodnim osobama, nego se njome ignoriraju potrebe ovih osoba, što vodi daljnjoj diskriminaciji i marginaliziranosti. S obzirom da medicinske procedure prilagodbe spola dugo traju i mnogo koštaju, ali i da se već pod djelovanjem hormona izgled osobe izmijeni, dolazi do situacije da izgled osobe i oznaka spola na njenim dokumentima ne odgovaraju jedno drugom. Ovakva situacija u kojoj osoba ne može izmijeniti jedinstveni matični broj i oznaku spola na dokumentima, a njen fizički izgled ne odgovara onome što je upisano u dokumentima, transrodne osobe dovodi u niz neugodnih, uvredljivih i diskriminirajućih životnih situacija, te im otežava i onemogućuje prelazak preko granice, pronalazak posla, pristup zdravstvenim uslugama itd.

Transrodne osobe nemaju pristup odgovarajućim zdravstvenim službama za promjenu spola. Štoviše, ni zdravstveni zavodi Federacije BiH niti Republike Srpske ne pokrivaju troškove tretmana promjene spola. Transrodne osobe koje se žele podvrgnuti tretmanu promjene spola stoga su primorane tražiti takav tretman u inozemstvu o svom trošku. Iako BiH ni na kakav način ne olakšava svojim transrodnim građanima i građankama proces prilagodbe spola, u proceduri zakonske izmjene spola izražen je uvredljiv zahtjev kojim se traži da osoba u potpunosti kirurški izmijeni spol kako bi se oznaka spola u njegovim_ njenim službenim dokumentima promijenila, čime se povređuje pravo na vlastito rodno izražavanje.

Pravo zakonski priznate transrodne osobe da se vjenča s osobom suprotnog spola od spola kojem je medicinski prilagodila svoje tijelo nije zakonski zajamčeno. Pravno gledano, transrodna osoba koja je promijenila jedinstveni matični broj i oznaku spola u osobnim dokumentima nema prepreka da se vjenča s osobom suprotnoga spola, ali ne postoje zakonske odredbe u obiteljskom zakonu koje izričito priznaju ovo pravo transrodnih osoba.

Udruga građana Sarajevski otvoreni centar u 2015. godini provela je istraživanje potreba transrodnih osoba u BiH. Od ukupnog broja sudionika_ca, 30 % ispitanih osoba imalo je probleme (40 % je reklo da nije imalo nikad probleme, a još 30 % osoba nije znalo bi li ta svoja iskustva označilo kao probleme) vezane uz identifikacijske dokumente (osobna iskaznica, putovnica, indeks, zdravstvena knjižica, drugo), i sve osobe su se susrele s problemom prilikom vađenja identifikacijskih dokumenata, a zatim i pri utvrđivanju identiteta tijekom primanja zdravstvene njege, prilikom prelaska granice i unajmljivanja stana (75%), te prilikom utvrđivanja identiteta u obrazovnim ustanovama i utvrđivanja identiteta u vezi sa zaposlenjem (50 %). Na pitanje „kada bi postojala zakonska mogućnost da promijenite oznaku spola na svojim dokumentima, da li bi ste to učinili_e, 88 % osoba je potvrdno odgovorilo.

Obiteljski zakoni Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta dodjeljuju prava i obveze izvanbračnim parovima, ali nisu poduzeti nikakvi koraci kako bi se osiguralo da se ova prava i obveze primjenjuju na istospolne parove. Zakonodavstvo u BiH također ne prepoznaje ni registrirana istospolna partnerstva niti bilo kakav oblik zajednica života osoba istog spola.

Istospolnim parovima u BiH obiteljskim zakonima entiteta i Brčko distrikta također je onemogućeno posvajanje. Iznimno, osoba koja nije u braku ili izvanbračnoj zajednici može nepotpuno posvojiti dijete ako za to postoje naročito opravdani razlozi. Također, obiteljskim zakonima entiteta i Brčko distrikta ne regulira se zabrana diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika i prilikom nepotpunog posvojenja, te odlučivanja o roditeljskoj skrbi i staranju nad djecom nakon razvoda roditelja.

Povjerenstvo za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Zastupničkog doma Parlamentarne skupštine BiH prihvatilo je u ožujku 2016. godine da bude predlagač Okvirnog zakona o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom kojim bi se sustavno uredili uvjeti liječenja neplodnosti kod parova koji žive u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici, kao i žena koje ne žive u braku ili izvanbračnoj zajednici nakon utvrđivanja da se trudnoća ne može postići drugim načinima liječenja, kao i uzimanje i čuvanje sjemenih stanica muškarca ili jajnih stanica žena u slučajevima kada, prema saznanjima i iskustvima medicinske nauke, postoji opasnost da može doći do neplodnosti. Ovaj zakon, iako sadrži član zabrane diskriminacije, ne uključuje seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike kao zaštićene karakteristike. Na sličnim zakonima radi se na razini Republike Srpske i Federacije BiH.

3.5 Zapošljavanje

Poglavlje V Dodatka traži od država članica da osiguraju uspostavljanje i primjenu odgovarajućih mjera koje osiguravaju učinkovitu zaštitu od diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u pogledu zapošljavanja i zanimanja kako u javnim tako i u privatnim institucijama. Te mjere trebaju obuhvatiti uvjete za pristup zapošljavanju i unaprjeđenju, otpuštanje, plaće i ostale radne uvjete, uključujući i prevenciju, suzbijanje i sankcioniranje uznemiravanja i drugih oblika viktimizacije. Posebnu pažnju treba posvetiti pružanju učinkovite zaštite prava na privatnost transrodnih osoba u kontekstu zapošljavanja, posebno prilikom ispunjavanja prijave za posao, kako bi se izbjeglo otkrivanje prethodnog roda ili imena pred poslodavcem i ostalim zaposlenima.

Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje diskriminaciju u zapošljavanju u javnom i privatnom sektoru. Zakoni o radu Brčko distrikta i Federacije BiH i Zakon o radu institucija BiH također zabranjuju diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije, dok Zakon o radu Republike Srpske ne navodi seksualnu orijentaciju kao zaštićenu osnovu, a nijedan od ovih zakona ne uključuje rodni identitet i spolne karakteristike.

Iako je zakonom zabranjena diskriminacija na osnovi seksualne orijentacije, u praksi su LGBTI osobe često izložene društvenoj diskriminaciji. Diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja posebno pogađa transrodne osobe u procesu tranzicije. Nažalost, nisu uvedene nikakve sustavne mjere kojim bi se osiguralo poštivanje zabrane diskriminacije na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika na radnom mjestu i prilikom zapošljavanja, niti osiguralo pravo transrodnih osoba na zaštitu njihovih osobnih podataka prilikom zapošljavanja ili na korištenje zdravstvenog odsustva zbog medicinskih procedura promjene spola.

Broj prijavljenih slučajeva diskriminacije na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika i dalje ostaje mali, kako slučajeva prijavljenih Instituciji ombudsmana za ljudska prava u BiH, tako i onih procesuiranih na sudovima u BiH. Istraživanja provedena među LGBTI građanima i građankama u BiH daju drugačije podatke. U istraživanju koje je Sarajevski otvoreni centar proveo u 2013. godini pokazalo se da je svaka treća LGBTI osoba doživjela neki vid diskriminacije, a da je od toga najčešća diskriminacija na radnom mjestu i u obrazovanju.

U regionalnom istraživanju koje je u 2015. godini provela organizacija National Democracy Institute, 36 % ispitanih LGBT osoba potvrdilo je da je doživjelo neku vrstu diskriminacije na radnom mjestu ili prilikom zapošljavanja.

Ovi rezultati ne mogu biti iznenađujući ako uzmemo u obzir da je isto regionalno istraživanje pokazalo da bi 30 % od ispitanih pripadnika opće populacije prestalo razgovarati s osobom s kojom radi da sazna da je ona drugačije seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, a 23 % bi svom kolegi ili kolegici pokušali pomoći da se *izliječi*.

3.6 Obrazovanje

Poglavlje VI Dodatka traži od država članica da osiguraju da se pravo na obrazovanje može uživati bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, uključivanjem mjera koje osiguravaju zaštitu od nasilja i socijalne isključenosti, kao i politiku jednakosti i sigurnosti, kodeksa ponašanja i adekvatnih programa obuke za osoblje, te mjera za unaprjeđenje međusobne tolerancije i poštovanja, uključivanjem objektivnih informacija u školske programe i obrazovne materijale, posebnih informacija i potpore za LGBT učenike_ce i studente_ice.

Sustav osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini je kompleksan: Republika Srpska ima vlastiti sustav, Brčko distrikt vlastiti, a u Federaciji BiH postoji deset sustava, što zahtijeva koordinaciju u praćenju diskriminacije marginaliziranih skupina. Iako je Zakonom o zabrani diskriminacije BiH predviđeno usklađivanje svih drugih zakona s njim, diskriminacija na temelju seksualne orijentacije propisana je tek sporadično i u malom broju drugih zakona, dok se rodni identitet i spolne karakteristike uopće ne spominju. Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH izričito navodi rod i seksualnu orijentaciju kao zabranjene osnove diskriminacije. Tako npr. Zakon o visokom obrazovanju u Kantonu Sarajevo također navodi da visokoškolske institucije ne mogu ograničiti osobi pristup visokom obrazovanju, izravno ili neizravno, na temelju njene seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. U Republici Srpskoj samo zakon o visokom obrazovanju eksplicitno zabranjuje diskriminaciju na temelju seksualne orijentacije, dok ostali zakoni o oblasti obrazovanja ne tematiziraju prava LGBTI osoba i diskriminaciju istih.

Kada je u pitanju školski program i informacije dostupne učenicima_ama o seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu i spolnim karakteristikama, analiza školskih udžbenika, koju je Udruga Q objavila 2010. godine, pokazala je da su stereotipi i predrasude duboko ukorijenjeni u bh. obrazovni sustav. Analizirana su šezdeset i dva udžbenika iz tri različita nastavna plana, različitih predmeta, kao što su biologija, psihologija, sociologija, demokracija i ljudska prava, filozofija i etika i zaključeno je da informacija o ovim temama nije bilo dovoljno, da su veoma loše kvalitete i da su korišteni rodni stereotipi, te da je promovirana heteronormativnost. U nekim slučajevima terminologija je pogrešno definirana, čak se miješaju termini roda i spola, a homoseksualnost se često definira kao bolest i svrstava se u istu skupinu poremećaja s pedofilijom i narkomanijom.

Ne postoji službeno prikupljanje podataka o slučajevima nasilja u školama koji se odnose na diskriminaciju i nasilje u školama zbog seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika, niti se provode sustavne obuke senzibilizacije za obrazovno osoblje u cilju promicanja tolerantnog okruženja i sprječavanja nasilja. Ovakva obuka osoblja koje radi na obrazovanju, te prikupljanje podataka o slučajevima vršnjačkog nasilja u cilju njegovog sprječavanja, pokazali su se iznimno neophodnim nakon samoubojstva četrnaestogodišnjeg dječaka u Sarajevu nakon navodnog dužeg ksenofobnog i homofobnog uznemiravanja i zlostavljanja od strane njegovih kolega i kolegica.

3.7 Zdravstvo

Stavovi Poglavlja VII Dodatka traže od država članica da osiguraju da se najviši mogući standard zdravstva može uživati bez diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Mjere podrazumijevaju: uzimanje u obzir specifičnih potreba LGBT osoba u razvoju nacionalnih zdravstvenih planova, uključujući i mjere za suzbijanje samoubojstava, zdravstvena istraživanja, planove i obuke, dozvoljavanje pacijentima da utvrde svoju „osobu za kontakt u slučajevima nužde“ bez diskriminacije, povlačenje medicinskih udžbenika i druge dokumentacije koji tretiraju homoseksualnost kao bolest i osiguravanje da nitko ne bude prisiljen da se podvrgne bilo kakvom medicinskom tretmanu zbog svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, da poduzmu odgovarajuće mjere da osiguraju slobodan pristup transrodnih osoba odgovarajućim zdravstvenim službama za promjenu spola, uključujući psihološke, endokrinološke i kirurške stručne službe u pogledu zaštite zdravlja transrodnih osoba, bez podvrgavanja tih osoba nerazumnim zahtjevima; nijedna osoba ne smije biti podvrgnuta promjeni spola niti sterilizaciji bez pristanka. Države članice također trebaju poduzeti odgovarajuće zakonodavne i druge mjere kako bi osigurale da sve odluke o ograničavanju troškova koje pokriva zdravstveno osiguranje prilikom promjene spola budu zakonite, objektivne i proporcionalne.

U Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko distriktu BiH koristi se Međunarodna klasifikacija bolesti koja ne navodi homoseksualnost kao bolest. Zabrana diskriminacije propisana Zakonom o zabrani diskriminacije BiH odnosi se i na oblast zdravstva te je načelno zdravstvena zaštita dostupna svima jednako bez ikakve diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Spolne karakteristike nisu uključene u zakone u oblasti zdravstvene zaštite.

Međutim, praksa u ovoj oblasti pokazuje da je i dalje prisutan diskriminatorni odnos zdravstvenih radnika i radnica prema LGBTI osobama. Jedan takav primjer je slučaj godišnjeg programa dobrovoljnog darivanja krvi iz 2012. koji je provodio Federalni zavod za transfuzijsku medicinu na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Nekolicina LGBTI studenata_ica reagirala je što upitnik za darivatelje krvi navodi da se osobi koja je ikada imala seksualni kontakt s homoseksualcima zabranjuje doniranje krvi te su se željeli sastati s osobom zaduženom za program darivanja, u čemu nisu uspjeli. Medicinski tehničar, kao i jedna osoba iz knjižnice Fakulteta vrijeđali su studente_ice i ismijavali ih dok su oni_e pokušavali upozoriti na diskriminaciju. Nakon ovog incidenta, uz angažman organizacija civilnog društva i Institucije ombudsmana za ljudska prava, u Federaciji BiH izmijenjen je upitnik za dobrovoljne darivatelje krvi i ne sadrži više diskriminatorno pitanje. U Republici Srpskoj također je izmijenjen upitnik za dobrovoljne darivatelje krvi, međutim, iako preformulirano, diskriminatorno pitanje čijim se pozitivnim odgovorom homoseksualnim osobama zabranjuje darivanje krvi još uvijek je sadržano u upitniku.

Nisu provedeni nikakvi programi obuke za medicinsko osoblje u pitanju senzibilizacije i kvalifikacije za rad s LGBTI osobama.

Transrodne osobe u BiH ne mogu pristupiti medicinskoj prilagodbi spola, jer nijedna zdravstvena ustanova niti stručnjak ili stručnjakinja nisu ni obučeni ni ovlašteni za takve medicinske zahvate. Iako Međunarodna klasifikacija bolesti jasno navodi rodnu transfobiju kao zdravstveno stanje koje se može tretirati medicinskom prilagodbom spola, medicinske ustanove nemaju dovoljno kapaciteta za psihološko i psihijatrijsko savjetovanje, niti uspostavljanje dijagnoze transrodnosti. Transrodne osobe su tako primorane zbog prilagodbe spola odlaziti u inozemstvo, te same snositi troškove ovog dugog i skupog procesa bez ikakve potpore u BiH jer u BiH, njezinim entitetima, Brčko distriktu i kantonima zdravstveno osiguranje ne pokriva troškove terapija i zahvata neophodnih za prilagodbu spola.

U Bosni i Hercegovini, prema podacima dostupnim javnosti, u proteklih 20 godina rodilo se troje interspolne djece. Prema izjavama stručnjaka_inja, ovoj djeci spol se određuje putem kariograma (prikaz izgleda i broja kromosoma), a zatim se putem slikovitih tehnika potvrdi koji unutarnji spolni organi postoje, tj. koje spolne žlijezde postoje. Sve odluke vezane uz dijete na kraju moraju donijeti roditelji. Dužnost zdravstvenih radnika_ca jeste da profesionalno, precizno i detaljno upoznaju roditelje o svim činjenicama na razumljiv način. Nisu poduzete nikakve sustavne mjere da se spriječi izvođenje kompliciranih operativnih zahvata na interspolnoj djeci, pa se čak ni samim interspolnim osobama koje su prošle kroz operativne zahvate kasnije ne otkriva taj podatak, te tako mnoge osobe ni ne znaju da su interspolne, niti im je dat izbor da same odluče žele li proći kroz medicinske procedure prilagođavanja muškom ili ženskom spolu.

Istraživanje koje je u 2013. godini proveo Sarajevski otvoreni centar pokazalo je da se svaka treća LGBTI osoba koja, trpeći posljedice homofobije i transfobije, osjeća depresiju, strah, uznemirenost, potištenost ili neke druge simptome, ne odlučuje potražiti stručnu psihološku, psihijatrijsku ili terapijsku pomoć, a razlozi se odnose ili na pretpostavljenu nekompetenciju osoba kojima bi se obratile, ili na strah da će se otkriti njihova seksualnost.

3.8 Stanovanje

Poglavlje VIII Dodatka traži da se pristup adekvatnom stanovanju može uživati bez diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kroz mjere poput zabrane diskriminacije u prodaji ili iznajmljivanju stana, u pružanju kredita za kupovinu stana, priznavanju stanarskog prava partnera_ice, kao i u slučaju iseljavanja, da se osigura zaštita od diskriminatornog izbacivanja, i da se jamče jednaka prava na stjecanje i posjedovanje zemlje i ostale imovine, te da se dodatna pažnja treba posvetiti rizicima beskućništva s kojima se suočavaju lezbijke, gej, biseksualne i transrodne osobe, uključujući mlade i djecu koji mogu biti posebno ranjivi na socijalnu isključenost, uključujući i isključenost iz vlastitih obitelji; i u tom kontekstu osigurati adekvatnu socijalnu pomoć bez diskriminacije.

Zakon o stambenim odnosima Federacije BiH i Zakon o stanovanju Republike Srpske ne bavi se diskriminacijom na temelju seksualne orijentacije, niti na temelju rodnog identiteta i spolnih karakteristika. Zakon o zabrani diskriminacije BiH zabranjuje diskriminaciju u oblasti stanovanja, uključujući pristup stanovanju, uvjetima stanovanja i ugovora o zakupu.

Postoji jasna potreba za djelovanjem kako bi se spriječilo da se LGBTI osobe suočavaju s diskriminacijom kada žele ostvariti svoja prava na stanovanje, kao što su prodaja ili unajmljivanje stanova, osiguravanje kredita za kupovinu stana, priznanje stanarskog prava partnera_ice ili iseljenje.

Ne postoje nikakvi programi potpore za rješavanje problema LGBTI osoba u slučajevima prisilnog beskućništva, što se dešava imajući na umu odbacivanje od strane obitelji.

3.9 Sport

Poglavlje IX Dodatka traži od država članica borbu protiv diskriminacije na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta u oblasti sporta, kroz mjere suzbijanja, suprotstavljanja i kažnjavanja korištenja diskriminatornih uvreda, kodekse ponašanja sportskih organizacija, poticanje partnerstva između LGBT organizacija i sportskih klubova, osuđivanja i sankcioniranja govora mržnje na sportskim događajima, antidiskriminacijske kampanje, te kroz zaustavljanje isključenja LGBT osoba iz sportskih aktivnosti.

Zakonima o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama u BiH homofobno i transfobno skandiranje na sportskim događajima nije navedeno kao posebno krivično djelo, ali Zakon o sportu Republike Srpske zabranjuje nasilje među gledateljima i gledateljicama i uvredljive postupke, a naročito one koji izazivaju rasnu, nacionalnu, političku i drugu netrpeljivost. To je potvrđeno i Zakonom o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama Republike Srpske u kojem se navodi da se nasiljem i nedoličnim ponašanjem smatra unošenje i isticanje transparenta, zastava ili drugih stvari s natpisom, slikom, znakom ili drugim obilježjem koji iskazuju ili potiču mržnju ili nasilje na osnovi rasne, nacionalne ili vjerske pripadnosti ili neke druge karakteristike. Ipak, seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike nisu spomenuti u ovom zakonu.

Zakonom o sportu u BiH predviđeno je da organiziranje sportskih takmičenja i priredbi mora biti usklađeno s preporukama Europske konvencije o suzbijanju nasilja i nedoličnog ponašanja gledatelja na sportskim priredbama, posebno na nogometnim utakmicama, i odgovarajućim zakonima i drugim propisima u Bosni i Hercegovini. Ovim se Zakonom navodi i da su s ciljem sprječavanja i suzbijanja nasilja i nedoličnog ponašanja gledatelja na sportskim priredbama, Bosna i Hercegovina i entiteti dužni poduzeti potrebne mjere sukladno Europskoj konvenciji o nasilju i nedoličnom ponašanju gledatelja na sportskim priredbama, posebno na nogometnim utakmicama.

Zakonom o zabrani diskriminacije BiH zabranjena je diskriminacija u oblasti sporta, ali u BiH nisu poduzimane posebne mjere kojima bi se spriječio rizik od isključenja iz sudjelovanja u sportu na osnovi seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Tako su npr. u 2014. i 2015. istaknuti homofobni transparenti, u 2014. na utakmici između klubova Radnički i Sloboda, 2015. na utakmici između klubova Sarajevo i Željezničar. Oba transparenta su prijavljena Nogometnom savezu BiH, a u 2015. reagirala je i osudu i sankcioniranje odgovornih tražila i mreža Nogomet protiv rasizma u Europi. Međutim, reakcija Nogometnog saveza BiH izostala je oba puta.

3.10 Pravo na traženje azila

Poglavlje X Dodatka traži od država članica, kod kojih postoje međunarodne obveze u tom pogledu, da prepoznaju osnovani strah od progona na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta kao valjanu osnovu za davanje izbjegličkog statusa i da osiguraju da azilanti_ce ne budu poslani_e u državu u kojoj bi njihov život ili sloboda bili ugroženi ili u kojoj bi se suočili s rizikom mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg tretmana ili kažnjavanja na temelju seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Također se traži da azilanti_ce budu zaštićeni_e od svake diskriminatorne politike ili prakse po ovim osnovama kao i od bilo koje vrste nasilja i uznemiravanja, te da se osoblju odgovornom za obradu zahtjeva za azil pruži obuka o određenim problemima s kojima se susreću LGBT azilanti_ce.

Zakoni u Bosni i Hercegovini ne navode izričito seksualnu orijentaciju, rodni identitet i/ili spolne karakteristike u kontekstu azila. Zakon o azilu BiH ne navodi izričito osnovani strah od progona na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta ili spolnih karakteristika kao valjanu osnovu za davanje izbjegličkog statusa i azila. U 2015. godini, prilikom usvajanja novog Zakona o azilu BiH, na Zastupničkom domu i Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH usvojene su drugačije verzije ovog Zakona. Naime, na Zastupničkom domu naknadno su usvojeni amandmani koji su između ostalog eksplicitno normirali seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao karakteristike na temelju kojih može doći do progona te su one samim tim određene i kao osnove za traženje azila u BiH. Nakon sastanka Zajedničkog povjerenstva oba doma i prilikom usuglašavanja teksta Zakona, ovi amandmani ipak nisu usvojeni u njegovu konačnu verziju.

Također, prema Zakonu o azilu i Zakonu o kretanju i boravku stranaca istospolni partner_ica tražitelja_ice azila ne smatra se obitelji i samim tim nema pravo na spajanje obitelji ili odobrenje ulaska u BiH na temelju statusa istospolnog partnera, a ni strani istospolni partneri bh. državljana_ki također ne bi mogli ostvariti pravo na boravak ili državljanstvo u BiH na osnovi vani sklopljenog partnerstva.

3.11 Strukture za zaštitu ljudskih prava

Poglavlje XI Dodatka traži od država članica da osiguraju da su institucije za ljudska prava jasno ovlaštene za rješavanje diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta, te da bi osobito trebale biti ovlaštene da daju preporuke o zakonodavstvu i politikama, da podižu svijest javnosti, te da – ukoliko državni zakon predviđa – razmatraju pojedinačne žalbe na javni i privatni sektor i sudjeluju u sudskim postupcima ili ih pokreću.

Ovlasti Institucije ombudsmana za ljudska prava u BiH uključuju i zaštitu u slučajevima kršenja ljudskih prava na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika, te ona, u granicama svojih resursa, provodi neke od aktivnosti predloženih Preporukom.

Institucija ombudsmana za ljudska prava u BiH nije do sada provodila opsežne javne kampanje u cilju promicanja zabrane diskriminacije na temelju seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika, ali kroz preporuke za izmjenu zakonodavstva, propisa i provođenja obuke za osoblje Ministarstva unutarnjih poslova Republike Srpske, donošenje preporuka na temelju pritužbi, te javno podržavanje prava LGBTI osoba u BiH ostvarivala je svoje ovlasti kada su u pitanju seksualna orijentacija, rodni identitet i spolne karakteristike kao zabranjene osnove diskriminacije.

Zajedničko povjerenstvo za ljudska prava Parlamentarne skupštine BiH održalo je 19. svibnja 2015. godine tematsku sjednicu povodom 17. svibnja, Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije. Ova je sjednica bila prvi događaj te vrste koji je organiziralo jedno zakonodavno tijelo u BiH. Na ovoj su sjednici sudjelovali_e, pored članova i članica povjerenstva, i predstavnici i predstavnice civilnog društva koji_e su bili aktivno uključeni u raspravu o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH. Sjednica je završena zaključkom povjerenstva da Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH treba izraditi izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije BiH da bi unaprijedila zaštitu LGBT osoba od diskriminacije i jasnije definirala seksualnu orijentaciju i rodni identitet kao zabranjene osnove diskriminacije, te da Institucija ombudsmana za ljudska prava mora izraditi specijalno izvješće o stanju ljudskih prava LGBT osoba u BiH i dostaviti ga svim mjerodavnim institucijama, uključujući tu i Parlamentarnu skupštinu BiH. Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH izradu ovog specijalnog izvješća započela je tek u veljači 2016. godine.

3.12 Diskriminacija na višestrukoj osnovi

Poglavljem XII. države članice se potiču da u domaće zakone izričito uvedu odredbe kojima se zabranjuje ili sprječava diskriminacija, a koje pružaju zaštitu od diskriminacije po više osnova, uključujući diskriminaciju na osnovi seksualne orijentacije ili rodnog identiteta; nacionalne institucije za zaštitu ljudskih prava bi trebale imati širok mandat kako bi se mogle baviti takvim problemima.

U okviru istraživanja koje je u 2013. proveo Sarajevski otvoreni centar, na pitanje da li su doživjeli neki vid diskriminacije zato što su LGBTI osoba, pozitivno je odgovorilo 35,8 % ispitanih, što znači da diskriminaciju trpi otprilike svaka treća LGBTI osoba. Diskriminacija se ne prijavljuje u 93,8 % slučajeva. Samo su tri slučaja diskriminacije bila procesuirana, jedan je slučaj završio uspješno, a 23 slučaja koja su bila prijavljena nisu nikada procesuirana.

U regionalnom istraživanju koje je u 2015. proveo National Democratic Institute pokazano je da je u BiH 51 % LGBT osoba doživjelo diskriminaciju na temelju svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta.

U prosincu 2015. godine, Vijeće ministara BiH usvojilo je nacrt zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije BiH. Ovim amandmanima seksualna orijentacija i rodni identitet izričito se navode kao zabranjene osnove diskriminacije, a pored njih nacrt je predvidio i spolne karakteristike kao zabranjenu osnovu diskriminacije, čime se omogućava zaštita interspolnih osoba od diskriminacije. Ako bi ovaj nacrt, kada se nađe u parlamentarnoj proceduri, bio usvojen, uveliko bi doprinio adekvatnoj zaštiti ljudskih prava LGBTI osoba.

Vlada Republike Srpske u prosincu 2015. godine usvojila je godišnji operativni plan za implementaciju Gender akcijskog plana u 2016. godini koji, između ostalih, sadrži konkretne mjere usmjerene na promicanje i zaštitu ljudskih prava LGBT osoba. Operativni plan u Federaciji BiH usvojen je u ožujku 2016., a operativni plan na razini države BiH bit će izrađen tijekom 2016. godine.

4. CILJEVI I PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LGBTI OSOBA

4.1 Ciljevi

STRATEŠKI/DUGOROČNI CILJ Unaprijediti društvenu i pravnu ravnopravnost LGBTI osoba		
JEDNAKE MOGUĆNOSTI I ZABRANA DISKRIMINACIJE	PRISTUP PRAVIMA U SVIM OBLASTIMA ŽIVOTA	DRUŠTVO TOLERANCIJE
SREDNJOROČNI CILJ 1 Osigurati postojanje efikasnih mekanizama za ostvarivanje jednakih prava LGBTI osobama	SREDNJOROČNI CILJ 2 Unaprijediti primjenu zaštite ljudskih prava LGBTI osoba	SREDNJOROČNI CILJ 3 Povećati socijalno uključivanje i prihvatanje LGBTI osoba
AKTIVNOSTI Istraživanje i analiza Izrada i predlaganje novih pravnih propisa Izrada i predlaganje dopune/izmjene postojećih pravnih propisa	AKTIVNOSTI Istraživanja i analize Obrazovni programi Pravna i psihosocijalna podrška Izrada standardnih operativnih procedura Prikupljanje podataka i izvještavanje	AKTIVNOSTI Istraživanja i analize Medijske i druge kampanje Kulturne i umjetničke aktivnosti
PROVEDBA, PRAĆENJE I IZVJEŠTAVANJE		
SREDNJOROČNI CILJ 4 Unaprijediti okvir i uslove za provedbu prijedloga mjera AKTIVNOSTI Koordinacija provedbe, monitoringa i evaluacije Kontinuirano izvještavanje o provedbi Uključivanje aktivnosti u javne politike		

4.2 Tabela pregled prijedloga mjera

SREDNJOROČNI CILJ 1. OSIGURATI POSTOJANJE EFIKASNIH MEHANIZAMA ZA OSTVARIVANJE JEDNAKIH PRAVA LGBTI OSOBAMA			
Prioritetna oblast	Mjere	Nivo vlasti	Rok
Opće mjere	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Zakona o zabrani diskriminacije BiH te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Adekvatno navedene diskriminatorne osnove: seksualna orijentacija, rodni identitet, spolne karakteristike; izuzeci od diskriminacije i druge odredbe zakona usklađene sa evropskom pravnom stečevinom	BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Zakona o ravnopravnost spolova BiH te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Adekvatno navedene diskriminatorne osnove: seksualna orijentacija, rodni identitet, spolne karakteristike; zakon je usaglašen sa evropskom pravnom stečevinom	BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Potrebe i prava LGBTI osoba prepoznati i uključivati u sve javne politike</i> Rezultat: Strategije, akcioni planovi i programi rada predviđaju jasne mjere koje se odnose na LGBTI osobe i njihove potrebe	BiH Republika Srpska Federacija BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija i govor mržnje te na druge načine prepoznati potrebe i prava LGBTI osoba</i> Rezultat: Zakoni predviđaju jasne odredbe koje se odnose na LGBTI osobe i njihove potrebe	BiH Republika Srpska Federacija BiH	kontinuirano
Krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje	<i>Aktivnost: Analizirati krivičnopravnu zaštitu LGBTI osoba od nasilja, predrasuda i mržnje i provedbu postojećih odredbi, te na osnovu toga razmotriti izradu izmjena i dopuna krivičnih zakona u BiH</i> Rezultat: Postojeće zakonodavstvo na nivou BiH, Republike Srpske i Federacije BiH je kritički sagledano, te su stvorene osnove za njegovo unapređenje	BiH Republika Srpska Federacija BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Krivičnog zakona FBiH te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Zakon jasno određuje krivična djela počinjena iz mržnje na osnovu seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika; izazivanje mržnje kao krivično djelo uključuje seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike	Federacija BiH	2017.

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Krivičnog zakona Republike Srpske te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Zakonske odredbe koje određuju krivična djela počinjena iz mržnje su unaprijeđena te uključuju osnove seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika; izazivanje mržnje kao krivično djelo uključuje seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike	Republika Srpska	2017.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Zakonske odredbe koje određuju krivična djela počinjena iz mržnje su unaprijeđena te uključuju osnove seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika; izazivanje mržnje kao krivično djelo uključuje seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike	Brčko distrikt BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Usvojiti izmjene Kodeksa o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije BiH</i> Rezultat: Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) izradila i usvojila dopunu Kodeksa; definicija govora mržnje uključuje seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike	BiH	2017.
Sloboda udruživanja	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija pri udruživanju</i> Rezultat: Djelovanja organizacija za unapređenje LGBTI osoba dobija sistemsku pravnu zaštitu	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija pri mirnom okupljanju</i> Rezultat: Djelovanja organizacija za unapređenje LGBTI osoba dobija sistemsku pravnu zaštitu	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života	<i>Aktivnost: U skladu sa pravnom praksom Evropskog suda za ljudska prava, istražiti potrebe i obaveze koje proizlaze iz zajedničkog života dviju osoba istoga spola te različite oblike pravnog reguliranja</i> Rezultat: Entiteti i Brčko distrikt BiH prepoznali su potrebu za pravnim reguliranjem istospolnih životnih zajednica, te su istražili različite modele regulacije	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2017.

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

	<i>Aktivnost: U skladu sa pravnom praksom Evropskog suda za ljudska prava, izraditi izmjene i dopune postojećeg zakonodavstva ili nove pravne propise kako bi se uredila prava i obaveze koje proizlaze iz zajednice porodičnog života dviju osoba istoga spola</i> Rezultat: Entiteti i Brčko distrikt BiH svojim pravnim propisima reguliraju prava i obaveze koje proizlaze iz zajednice porodičnog života dviju osoba istoga spola	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune zakona o zaštiti od nasilja u porodici, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Nasilje u istospolnim zajednicama prepoznato je kao nasilje u porodici, te je postupanje u tim slučajevima zakonski regulirano	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Zakona o matičnim knjigama Brčko distrikta BiH, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: (Biološka) Promjena spola jasno je definirana kao razlog zbog kojeg se može tražiti promjena spola u matičnim knjigama	Brčko distrikt BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Istražiti potrebe i probleme s kojima se suočavaju transrodne osobe pri pravnom priznavanju promjene spola</i> Rezultat: Entiteti i Brčko distrikt BiH prepoznali su potrebu za unapređenjem pravnog i sistemskog okvira za pravno priznavanje promjene spola	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
	<i>Aktivnost: U skladu sa pravnom praksom Evropskog suda za ljudska prava, izraditi izmjene i dopune postojećeg zakonodavstva ili nove pravne propise kako bi se uredilo pravno priznavanje promjene spola, na brz, transparentan i pristupačan način</i> Rezultat: Entiteti i Brčko distrikt BiH svojim pravnim propisima unapređuju prava i obaveze koje proizlaze iz promjene spola	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
Zapošljavanje	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Zakona o radu Federacije BiH te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Adekvatno navedene diskriminatorne osnove: seksualna orijentacija, rodni identitet, spolne karakteristike	Federacija BiH	2018.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Zakona o radu Republike Srpske, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Adekvatno navedene diskriminatorne osnove: seksualna orijentacija, rodni identitet, spolne karakteristike	Republika Srpska	2018.
Obrazovanje	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa, te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija u obrazovanju, te potrebe i prava LGBTI osoba prepoznati kroz zakone i javne politike</i> Rezultat: Unaprijeđena pravna zaštita i ostvaren inkluzivniji obrazovni sistem	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

Zdravstvo	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa, te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija u zdravstvu, te potrebe i prava LGBTI osoba prepoznati kroz zakone i javne politike</i> Rezultat: Unaprijeđena pravna zaštita i ostvaren zdravstveni sistem koji prepoznaje LGBTI osobe	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Pravno urediti medicinske i pravne postupke u slučaju interspolnosti</i> Rezultat: Unaprijeđena zaštita interspolnih osoba od nepotrebnih medicinskih zahvata	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2019.
Stanovanje	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa, te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija u oblasti stanovanja</i> Rezultat: Unaprijeđena pravna zaštita LGBTI osoba u oblasti stanovanja	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
Sport	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune Zakona o sportu BiH, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Unaprijeđena pravna zaštita LGBTI osoba od diskriminacije i govora mržnje/poticanja na mržnju na sportskim terenima	BiH	2019.
	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune zakona u oblasti sportu, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Unaprijeđena pravna zaštita LGBTI osoba od diskriminacije i govora mržnje/poticanja na mržnju na sportskim terenima	Republika Srpska Federacije BiH Brčko Distrikt	2019.
Pravo na traženje azila	<i>Aktivnost: Istražiti pravnu regulaciju u BiH, i po potrebi, izraditi izmjene i dopune Zakona o azilu BiH, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Zakon i procedure jasno prepoznaju seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike kao razloge progona na osnovu kojih se dodjeljuje azil	BiH	2018.
Nacionalne strukture za zaštitu ljudskih prava	<i>Aktivnost: Izraditi izmjene i dopune zakona o ombudsmenu za ljudska prava u BiH, te ih uputiti u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Zakon jasno prepoznaje LGBTI osobe kao manjinsku grupu, pored drugih manjinskih grupa, čijim pravima se Institucija ombudsmena intenzivno bavi	BiH	2018.

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

Diskriminacija na višestrukoj osnovi	<i>Aktivnost: Kroz izradu novih pravnih propisa, te izmjenu i dopunu postojećih, seksualnu orijentaciju, rodni identitet i spolne karakteristike eksplicitno navoditi kao osnove na kojima je zabranjena diskriminacija, te potrebe i prava LGBTI osoba prepoznati kroz zakone i javne politike</i> Rezultat: Unaprijeđena pravna zaštita	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
--------------------------------------	--	---	--------------

SREDNJOROČNI CILJ 2. UNAPRIJEDITI PRIMJENU ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA LGBTI OSOBA

Prioritetna oblast	Mjere	Nivo vlasti	Rok
Opće mjere	<i>Aktivnost: Obuku o pravima LGBTI osoba uključiti, kao redovni i obavezni modul, u programe obuke u državnoj službi</i> Rezultat: Razumijevanje prava i potreba LGBTI osoba je unaprijeđeno, te su stvorene osnove za uključivanja LGBTI tema u zakone i javne politike	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Provoditi istraživanja u svim prioritetnim oblastima s ciljem zaštite prava LGBTI osoba</i> Rezultat: Prava i potrebe LGBTI osoba su unaprijeđena, te su stvorene osnove za uključivanja LGBTI tema u zakone i javne politike	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Izrađivati godišnje izvještaje o stanju ljudskih prava LGBTI osoba, te iste upućivati u parlamentarnu proceduru</i> Rezultat: Prava LGBTI osoba predstavljaju predmet brige izvršne i zakonodavne vlasti, te se na osnovu godišnjeg izvještavanja određuju prioriteti za narednu godinu	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
Krivična djela počinjena iz mržnje i govor mržnje	<i>Aktivnost: Krivična djela počinjena iz mržnje prema LGBTI osobama uključiti u nastavni plan i program policijskih akademija</i> Rezultat: Unaprijeđen nivo znanja za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika	Republika Srpska Federacija BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Krivična djela počinjena iz mržnje prema LGBTI osobama uključiti u programe stručnog usavršavanja policije</i> Rezultat: Unaprijeđen nivo znanja za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

	<i>Aktivnost: Krivična djela počinjena iz mržnje i diskriminaciju prema LGBTI osobama uključiti u programe stručnog usavršavanja centara za edukaciju sudija i tužilaca</i> Rezultat: Unaprijeđen nivo znanja za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje, te slučajeva diskriminacije na osnovi seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika	Republika Srpska Federacija BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Izraditi i usvojiti standardne operative procedure za policiju i pravosuđe u slučaju krivičnih djela počinjenih iz mržnje, uključujući i ona počinjena nad LGBTI osobama</i> Rezultat: Uz bolju koordinaciju nadležnih tijela, unaprijeđeno procesuiranje	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
	<i>Aktivnost: Nasilje prema LGBTI osobama i zaštitu njihovih ljudskih prava uključiti u programe stručnog usavršavanja zatvorskog osoblja</i> Rezultat: Unaprijeđen nivo znanja o pravima LGBTI osoba u zatvorima	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2019.
Sloboda udruživanja	<i>Aktivnost: Pružiti finansijsku podršku organizacijama civilnog društva koje rade na unapređenju prava LGBTI osoba</i> Rezultat: Unapređenje prava LGBTI osoba ne zavisi više od inostranih donatora	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
Sloboda izražavanja i mirnog okupljanja	<i>Aktivnost: Nadležne policijske institucije će javne skupove vezane za prava LGBTI osoba prepoznati kao rizične, te će im pružiti adekvatnu podršku</i> Rezultat: Javni skupovi LGBTI tematike neće biti izloženi napadima radikalnih grupa	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Zaštitu javnih skupova LGBTI osoba uključiti u dokvalifikacijske programe policije</i> Rezultat: Unaprijeđen nivo znanja za adekvatnu zaštitu rizičnih javnih skupova	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
Pravo na poštivanje privatnog i porodičnog života	<i>Aktivnost: Izraditi vodič za nadležne institucije (zdravstvo, policija, pravosuđe) kako na najbolji način da se postupa sa transrodnim osobama</i> Rezultat: Predstavnici institucija bolje razumiju probleme i potrebe transrodnih osoba	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
Zapošljavanje	<i>Aktivnost: Istražiti položaj LGBTI osoba u Oružanim snagama BiH, te na osnovu toga predložiti set mjera za unapređenje ravnopravnosti LGBTI osoba u tim strukturama</i> Rezultat: Unaprijeđen nivo zaštite LGBTI osoba na radnom mjestu u vojsci	BiH	2019.

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

Obrazovanje	<i>Aktivnost: Izraditi analizu udžbenika i nastavnih planova za osnovne i srednje škole s obzirom na stereotipe i predrasude u vezi sa LGBTI osobama, sa prijedlogom mjera za uklanjanje stereotipnih i diskriminatornih sadržaja</i> Rezultat: LGBTI osobe se predstavljaju na savremen način, u skladu sa važećim naučnim saznanjima	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Nastavne sadržaje vezane za inkluziju i diskriminaciju LGBTI osoba uključiti u nastavne planove i programe za obrazovanje budućeg nastavnog osoblja, sudija i tužilaca</i> Rezultat: Nove generacije prosvjetnih radnika_ca i državnih službenika_ca imaju adekvatno znanje za rad na pravima LGBTI osoba i sa LGBTI osobama	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
	<i>Aktivnost: Teme vezane za prava LGBTI osoba, stereotipe, predrasude, (vršnjačko) nasilje i diskriminaciju uključiti u programe stručnog usavršavanja za prosvjetno osoblje u srednjim školama (nastavnike_ce, profesore_ice, direktore_ice, pedagoge_ice itd.)</i> Rezultat: Nastavno osoblje ima bolje razumijevanje za potrebe i probleme LGBTI mladih	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Homofobno i transfobno nasilje istražiti i prepoznati kao problem i temu u okviru programa koji obrađuju vršnjačko nasilje u školama</i> Rezultat: Kroz adekvatno tretiranje problema umanjuje se potencijal budućeg nasilja	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Nastavne sadržaje vezane za LGBTI osobe, u skladu sa savremenim medicinskim saznanjima i istraživanjima, uključiti u nastavne planove i programe za obrazovanje budućeg medicinskog osoblja</i> Rezultat: Nove generacije medicinskih radnika_ca imaju adekvatno znanje za rad sa LGBTI osobama	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2017.
	<i>Aktivnost: Nastavne sadržaje vezane za LGBTI osobe, u skladu sa savremenim medicinskim saznanjima i istraživanjima, uključiti u nastavne planove i programe za obrazovanje budućih psihologa_inja</i> Rezultat: Nove generacije psihologa_inja imaju adekvatno znanje za rad sa LGBTI osobama	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2018.
Zdravstvo	<i>Aktivnost: Provesti istraživanja o specifičnim medicinskim potrebama gej i biseksualnih muškaraca, lezbejki i biseksualnih žena, transrodni i interpolni osoba</i> Rezultat: Specifične potrebe LGBTI osoba su ispitane te se kao takve mogu uključiti u javne politike	Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	2017–2019.

**PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA**

Pravo na traženje azila	<i>Aktivnost: Informirati zaposlene u nadležnim institucijama o specifičnim pitanjima vezano za LGBTI tražitelje_ice azila</i> Rezultat: Osoblje koje radi na pitanjima azila na adekvatan način prepoznaje potrebe LGBTI tražitelja_ica azila	BiH	2019.
	<i>Aktivnost: Razviti i usvojiti jasne operativne procedure za postupanje u slučaju da je podnositelj_ica azila LGBTI osoba</i> Rezultat: Operativne procedure na adekvatan način prepoznaju LGBTI osobe	BiH	2019.

SREDNJOROČNI CILJ 3. POVEĆATI SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I PRIHVATANJE LGBTI OSOBA

Prioritetna oblast	Mjere	Nivo vlasti	Rok
Opće mjere	<i>Aktivnost: Institucije zakonodavne i izvršne vlasti na svim nivoima vlasti konkretnim aktivnostima obilježavaju 17. maj – Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije</i> Rezultat: Podignuta svijest predstavnika_ca institucija i građana_ki o potrebama i pravima LGBTI osoba	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Institucije zakonodavne i izvršne vlasti na svim nivoima vlasti saopštenjima i drugim medijskim akcijama obilježavaju druge važne dane vezane za prava LGBTI osoba</i> Rezultat: Podignuta svijest predstavnika_ca institucija i građana_ki o potrebama i pravima LGBTI osoba	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Pružiti podršku organizacijama civilnog društva u provođenju medijskih, bilbord, kulturnih i umjetničkih kampanja (kao što su festivali) vezanih za prava LGBTI osoba</i> Rezultat: Podignuta svijest predstavnika_ca institucija i građana_ki o potrebama i pravima LGBTI osoba	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano
	<i>Aktivnost: Javni emiteri (TV i radio) redovno proizvode sadržaje vezano za probleme, prava i potrebe LGBTI osoba, s fokusom na promociju sprečavanja i suzbijanja diskriminacije i nasilja, mirno okupljanje, privatni i porodični život, zapošljavanje, obrazovanje, zdravlje i sport</i> Rezultat: Podignuta svijest predstavnika_ca institucija i građana_ki o potrebama i pravima LGBTI osoba	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	kontinuirano

PRIJEDLOG MJERA ZA RAVNOPRAVNOST LEZBEJKI, GEJEVA, BISEKSUALNIH,
TRANSRODNIH I INTERSPOLNIH (LGBTI) OSOBA

SREDNJOROČNI CILJ 4. Unaprijediti okvir i uslove za provedbu prijedloga mjera

	Mjere	Nivo vlasti	Rok
Koordinacija provedbe, monitoringa i evaluacije	<i>Aktivnost: Odrediti Agenciju za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Gender centar Republike Srpske i Gender centar Federacije BiH kao koordinirajuće institucije na nivou BiH, Brčko distrikta BiH, Republike Srpske i Federacije BiH</i> Rezultat: Jasnim određenjem nadležnih institucija stvaraju se uslovi za provođenje prijedloga mjera	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	Krajem 2016/ početkom 2017.
	<i>Aktivnost: Uključivanje mjera iz prijedloga mjera na godišnjem nivou u godišnje operative planove po Gender akcionom planu BiH</i> Rezultat: Predložene mjere se provode preko postojećeg koordinirajućeg i provedbenog mehanizma, bez potrebe da se uspostavlja novi mehanizam	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	Na godišnjem nivou
Kontinuirano izvještavanje o provedbi	<i>Aktivnost: Izraditi godišnje izvještaje o provedbi prijedloga mjera na svakom nivou vlasti</i> Rezultat: Provedba se kontinuirano prati te se na osnovu izvještaja mogu donositi odluke o nastavku provedbe	BiH Republika Srpska Federacija BiH Brčko distrikt BiH	Na godišnjem nivou

5. PROVEDBENI MEHANIZAM, MONITORING, EVALUACIJA

Imajući na umu političko uređenje Bosne i Hercegovine, ali i iskustva na provedbi drugih javnih politika, kao što su strategije, akcioni planovi i programi rada, te činjenicu da ovaj prijedlog mjera ne predstavlja posebnu javnu politiku nego samo mapiranje potreba za djelovanjem na unapređenju pravne zaštite i pozicije LGBTI osoba, predložene mjere se trebaju provoditi kroz postojeće institucionalne mehanizme za ravnopravnost spolova.

Dakle, nadležne institucije za rad i koordinaciju na mjerama i aktivnostima iz ovog plana bile bi:

- Agencija za ravnopravnost spolova, za bh. nivo i Brčko distrikt BiH
- Gender centar Republike Srpske, za Republiku Srpsku
- Gender centar Federacije BiH, za Federaciju BiH

Nadležno koordinirajuće tijelo za provedbu trebao bi biti Upravni odbor nadležan za koordinaciju i praćenje provođenja Gender akcionog plana BiH, a sama provedba se treba realizirati putem koordinacionih odbora na nivou BiH, Republike Srpske i Federacije BiH, u skladu sa nadležnostima svakog nivoa vlasti, te kroz uključivanje predloženih mjera u godišnje operativne planove koji se izrađuju i usvajaju svake godine.

Nakon isteka Gender akcionog plana za period 2013–2017, mapirane mjere iz ovog prijedloga mjera trebaju se uključiti direktno u novi Gender akcioni plan ili drugu javnu politiku koja će naslijediti Gender akcioni plan za period nakon 2017. godine.

LITERATURA

Jasmina Čaušević (2013):

Brojevi koji ravnopravnost znače.

Analiza rezultata istraživanja potreba LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Dostupno na:

<http://soc.ba/publikacije/edicija-ljudska-prava/>

National Democratic Institute (2015):

LGBTI public opinion poll Western Balkans.

Belgrade: National Democratic Institute,

Dostupno na:

https://www.ndi.org/LGBTI_Balkans_poll

Svetlana Đurković (2010):

1 + 1 = 0.

Analiza srednjoškolskih udžbenika o LGBTTIQ pojmovima u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Udruženje Q.

Dostupno na:

http://skolegijum.ba/static/biblioteka/54bcd47540719_AnalizapojmovaLGBTIQ.pdf

Vladana Vasić, Saša Gavrić, Emina Bošnjak (2016):

Rozi izvještaj 2016. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Dostupno na:

<http://soc.ba/publikacije/edicija-ljudska-prava/>

Vladana Vasić, Saša Gavrić, Emina Bošnjak (2015):

Rozi izvještaj. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBT osoba u Bosni i Hercegovini u 2014. godini.

Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Dostupno na:

<http://soc.ba/rozi-izvjestaj-godisnji-izvjestaj-o-stanju-ljudskih-prava-lgbt-osoba-u-bosni-i-hercegovini-u-2014-godini/>

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) kao nezavisna, feministička organizacija civilnog društva radi na osnaživanju lezbejki, gejeva, biseksualnih, trans i interpolnih (LGBTI) osoba, kao i žena kroz jačanje zajednice i građenje pokreta. SOC promoviše ljudska prava LGBTI osoba i žena te zagovara unapređivanje zakonodavstva i bolje politike u Bosni i Hercegovini. Ovdje ćemo istaći samo neka aktuelna postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili_e smo da vodimo jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbt.ba. Organizovali_e smo treninge za policiju, tužilaštva i sudove, te smo intenzivno radili_e sa novinarima_kama i mladim pravnicima_ama. Naš zagovarački fokus smo usmjerili_e na: a) izmjene Zakona o zabrani diskriminacije BiH, b) izmjene Krivičnog zakona FBiH, i c) usvajanje LGBTI inkluzivnih godišnjih operativnih planova za ravnopravnost spolova na nivou entiteta i države. Tokom 2015. smo provodili_E i medijske kampanje koje su dosegle do preko milion bh. građana_ki, a organizovali_e smo i LGBTI filmski festival – Merlinka.

Detaljan pregled svih naših aktivnosti i postignuća dostupan je u našem izvještaju o radu za 2015. godinu, na: www.soc.ba -> O nama -> Izvještaji.

O stanju ljudskih prava LGBTI osoba svake godine objavljujemo ROZI IZVJEŠTAJ, dostupan na link:

www.soc.ba -> Publikacije -> Edicija Ljudska prava

Autor_ice

Vladana Vasić (1990, Sarajevo) završila je studij prava na Univerzitetu u Sarajevu. Radi u Sarajevskom otvorenom centru od aprila 2012. godine na pitanjima zagovaranja, pravnog savjetovanja i monitoringa rada institucija vlasti. (Ko)autorica je različitih prijedloga novih zakona, izmjene i dopuna postojećih zakona i politika prema institucijama u BiH. Njen fokus su pitanja vezana za krivična djela počinjena iz mržnje i diskriminaciju. Vladana je članica Evropske komisije za pravo seksualne orijentacije (European Commission on Sexual Orientation Law).

Kontakt: vladana@soc.ba

Saša Gavrić (1984, Tuzla) završio je studij političkih i upravnih nauka u Konstanzu (Njemačka), te je stekao zvanje MA iz međunarodnih odnosa i diplomatije. Od 2005. do 2011. godine radio je za njemački kulturni centar – Goethe-Institut. Jedan je od osnivača, a od 2011. uspješno vodi Sarajevski otvoreni centar, fokusirajući se na prava LGBTI osoba, ravnopravnost spolova, zakonske i institucionalne mehanizme za zaštitu ljudskih prava i EU integracije. Napisao/objavio/priredio na desetine novinarskih i naučnih članaka, knjiga i zbornika.

Kontakt: sasa.gavric@gmail.com, sasa@soc.ba

Emina Bošnjak (1983, Zenica), feministkinja i LGBTI aktivistkinja, radila je kao programska koordinatorica od 2012. godine na različitim projektima vezanim za prava LGBT osoba u Sarajevskom otvorenom centru, a od juna 2014. godine kao programska rukovoditeljica doprinosi upravljanju organizacijom, godišnjem narativnom i finansijskom izvještaju organizacije, pripremi i izvršavanju državnih i međunarodnih akcija zagovaranja te produkciji godišnjih izvještaja o ženskim i LGBTI ljudskim pravima.

Kontakt: emina@soc.ba

Projekat: Unapređenje prava lezbejki, gej muškaraca, biseksualnih i transrodnih osoba u BiH u skladu sa EU standardima

Projekat finansira
Evropska unija

Uz finansijsku podršku
Fondacije Astraee i Fonda otvoreno društvo

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Projekat implementira
Sarajevski otvoreni centar

**SARAJEVSKI
OTVORENI
CENTAR**

U saradnji sa
Fondacijom Mediacentar

**MEDIACENTAR
SARAJEVO**